

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ АКАДЕМИЯСЫ

Дипломатия институты

қолжазба құқығында

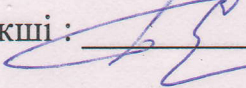
Бижігіт Бексұлтан Ерболұлы

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ
БОЛДЫРМАУ ЖӨНІНДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

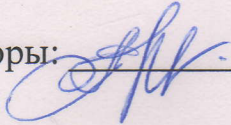
«Халықаралық қатынастар» білім беру бағдарламасы

«7М03-Әлеуметтік ғылымдар» дайындық бағыты бойынша

Халықаралық қатынастар
магистрі дәрежесін алу үшін магистрлік жоба

Ғылыми жетекші: Сомжүрек Баубек Жұмашұлы, тарих ғ. к,
қауымдастырылған профессор

Жоба қорғауға жіберілді: « 27 » сәуір 2021ж.

Институт директоры: Абишева М.А., саяси ғ. к

Нұр-Сұлтан, 2021

Магистрлік жоба мазмұны

Нормативтік сілтемелер.....	3
Белгілер мен қысқартулар.....	4
Кіріспе.....	5
1 Төтенше жағдайдың түрлері және қауіп-қатері.....	8
1.1 Төтенше жағдай және оның түрлері.....	8
1.2 Төтенше жағдайдың қоғамға деген әсері.....	11
1.3 Төтенше жағдаймен күрестегі маңызды процесстер.....	13
2 Төтенше жағдаймен күрестегі халықаралық тәжірибе.....	17
2.1 Гуманитарлық көмек – имидж құралы.....	23
2.2 Өрт сөндірудегі еріктілер.....	26
2.3 Төтенше жағдайды жоюдағы инновациялар.....	33
Қорытынды.....	40
Пайданылған дереккөздер тізімі.....	43
Аналитикалық жазба.....	45

Нормативтік сілтемелер

1 Азаматтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ.

2 Қазақстан Республикасының Халықаралық азаматтық қорғаныс ұйымының Жарғысына қосылуы туралы Қазақстан Республикасының Заңы 1997 жылғы 31 қазандағы № 182.

3 Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою саласындағы ынтымақтастығы туралы келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 22 желтоқсандағы № 30-VI ҚРЗ.

4 Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің үкіметтері арасындағы Төтенше жағдайларды жоюда көмек көрсету кезінде өзара іс-қимыл жасау туралы келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 29 мамырдағы № 257 Заңы.

5 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қырғыз Республикасының Үкіметі арасындағы Төтенше жағдайлар және дүлей зілзалалардың қауіп-қатерін азайту жөніндегі орталықты құру туралы келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 14 сәуірдегі № 191-V ҚРЗ.

6 Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың сыныптамасын белгілеу туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 2 шілдедегі № 756 қаулысы.

7 Төтенше жағдай аймағындағы халықтың ең төменгі тіршілігін қамтамасыз ету нормаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 31 желтоқсандағы № 1423 қаулысы.

Белгілер мен қысқартулар

ТЖМ – Төтенше жағдайлар министрлігі

ТЖ- Төтенше жағдай

ӨСҚ – өрт сөндіру қызметі

АҚЖ - авариялық-құтқару жұмыстары

АҚҚ - авариялық-құтқару қызметі

АҚ - азаматтық қорғау

ӨҚ - өрт қауіпсіздігі

ӨСБ – өрт сөндіру бөлімі

МӨСБ – мамандандырылған өрт сөндіру бөлімі

БҰҰ – Біріккен ұлттар ұйымы

INSARAG – Халықаралық іздеу және құтқару кеңес беру тобы

АҚ – акционерлік қоғамы

ҚХР – Қытай Халық Республикасы

Центроспас – Ресей ТЖМ Мемлекеттік аэромобильді құтқару тобы

Кіріспе

Қазақстан Республикасында географиялық-климаттық жағдайларға байланысты табиғи, геологиялық және гидрологиялық құбылыстар жыл сайын орын алады. Мысалы: қатты жаңбыр, сел және тасқын, қар, қар көшкіні мен тас құлау, көшкін мен жер сілкінісі, құрғақшылық пен қатты жел. Бұл құбылыстар елдің халқы мен экономикасына айтарлықтай зиян келтіруде.

Магистрлік жоба халықаралық қатынастарға өзекті мәселелерінің бірі – төтенше жағдайды алдын алудағы халықаралық тәжірибесіне арналған. Бұл тақырып отандық зерттеушілердің арасында толық зерттелмегені анық болып тұр.

Магистрлік жобаның мақсаты мен міндеттері - Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігіне қажетті шетелдік құтқару қызметтерінің қолданыстағы жүйесін зерттей отырып, оң өзгерістер енгізу. Алға қойылған міндеттерді жүзеге асыру. Төтенше жағдайлар министрлігі қызметкерлерінен жоғары кәсіби шеберлікті, моральды-этикалық қасиеттерді, табиғи апаттарға уақтылы ден қоюға және қиын жағдайға ұшыраған азаматтарға көмек көрсетуге үнемі дайын болуды талап етеді.

Төтенше жағдайға салғырт қарау еліміздің даму үрдісіне, экономикасына, күнделікті тұрмыс тіршілігіне зиян келтірері анық. Сол себепті төтенше жағдайды алдын алу, оның салдарымен күрескеннен әрқашан тиімді және қасіретсіз келеді.

Магистрлік жобаның өзектілігі. Қазіргі кезде әлемдегі тұрақсыз саяси және экологиялық жағдай антропогендік және табиғи сипаттағы төтенше жағдайлардың көбеюіне алып келуде. Алайда көбінесе апаттар туындайтын әлеуметтік қақтығыстарды, азаматтық соғыстарды шешуге, бейбіт уақытта табиғи апаттардың салдарын өз бетінше жоюға қабілетсіз елдерде орын алуда. Осыған байланысты, халықаралық ынтымақтастық және ҚР ТЖМ халықаралық іздеу-құтқару бөлімшелерін құру үшін қызметкерлерді оқыту мәселелерінің өзектілігі артып келеді. Осы ретте барлық міндеттерді жоғары деңгейде орындау үшін Қазақстан Республикасының азаматтық қорғау саласы ұдайы біліктілігін арттыру, жаңа технологияны меңгеру, заманауи қауіптерді зерделеп олардың алдын алуда өз шеберліктерін шыңдауы тиіс. Осы мақсатта шетелдік құтқару қызметтерінің тәжірибелері аса маңызды, сол себепті осы магистрлік жобаның өзектілігі осында.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін билік пен басқарудың жаңа құрылымын құрды, соның ішінде халықтың және аумақтардың табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан қауіпсіздігін қамтамасыз ету басталды. Қазақстан Республикасының азаматтық қорғау саласы бірқатар өзгерістерден өтті. Олардың барлығы пайдалы болды деуге келмейді. Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігі құрылғалы бері біраз өзгерістерден өтті. 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына жолдауында Төтенше жағдайлар министрлігін

Ішкі істер министрлігі құрамынан шығарып, жеке министрлік ретінде құруды тапсырды. Бұл азаматтық қорғау саласына жаңа даму процессін қалыптастырды.

Гипотеза мен күтілетін нәтижелер. Азаматтық қорғау саласы бүгінгі таңда барлық бағытта жаңаруға тырысуда. Бұл дегеніміз, Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігінің қамтамасыз етілуі заман талабына сай болуы тиіс. Яғни, бұл өз кезегінде көптеген қаржыны талап етеді. Магистрлік жобада қаралған мәселелердің барлығы азаматтық қорғау саласын дамытуға бағытталған. Сол себепті, магистрлік жобадан күтілетін нәтижелердің бастысы- азаматтық қорғау саласының дамуы. Елімізде қолданыста жоқ инновацияларды жүйеге енгізу.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында шетелдік құтқару қызметтерінің жұмыс жүйесі қаралды. Олардың Қазақстан Республикасындағы Төтенше жағдайлар министрлігінің жүйесімен өзгешеліктері талданды. Магистрлік жобада қарастырылған әр сұрақ бойынша қажетті мәліметтер зерттелді. Сонымен қатар, жобада Қазақстан Республикасында жиі орын алатын төтенше жағдайлар сараланды.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасының азаматтық қорғау саласындағы жетіспеушіліктері аталды. Алдағы уақытта, бұл кемшіліктер тез арада орнына келеді деген үміт бар. Барлық іс-әрекеттер орындалса, Қазақстан Республикасының құтқару қызметі алдыңғы қатарлы құтқару жүйесі болары сөзсіз.

Дамыған мемлекеттердің қалыптасқан, дамыған жүйелерін зерттей келе, Қазақстан үшін қандай тәжірибені енгізуге болатынын төменгі тақырыптарда талданады.

Магистрлік жоба бойынша «Төтенше жағдайды алдын алу және жою мақсатында ұшқышсыз авиацияны дамыту» тақырыбымен «Kazakhstan Innovations» ғылыми журналының 2021 жылғы сәуір айындағы санында мақала жарияланды.

Магистрлік жобаның тақырыбы бойынша ғылыми жұмыстар өте сирек кездеседі, зерттеу ауқымы төмен. Сол себепті, магистрлік жоба болашақта азаматтық қорғау саласында білім беру жұмыстарында пайдасы тиері сөзсіз. Жобаның қазақ тілінде жазылғандығы өз кезегінде мемлекеттік тілді дамытуда алар орны орасан зор. Болашақ құтқарушыларды даярлау және азаматтық қорғау саласындағы ғылымды дамытуға магистрлік жобаның көмегі болары анық.

Зерттеудің дереккөздері. Зерттеу жұмысы барысында бірқатар дереккөздер пайдаланылды. Олардың қатарына мемлекеттік нормативтік-құқықтық актілер және шет мемлекеттердің азаматтық қорғау жүйесінің құжаттары кірді. Отандық құжаттар талданып, олардың басқа мемлекеттердің құжаттарымен ерекшеліктері аталды.

Жұмыстың методологиясы мен методикасы. Жоғарыда көрсетілген міндеттерді орындау үшін зерттеуде негізгі тарихи - таным, құқықтық аналогия ғылыми әдістері басшылыққа алынды. Сонымен қатар, жұмыста жалпы логикалық, салыстырмалы талдау, контент-талдау әдістер қолданылды.

Зерттеу жұмысының құрылымы. Магистрлік жоба кіріспеден, екі бөлімнен, қорытынды, пайдаланылған әдебиеттерден тұрады.

1 Төтенше жағдайдың түрлері және қауіп-қатері

Төтенше жағдай - авария, апат, қауіпті табиғи құбылыс, соғыс қимылдары немесе террористік акт нәтижесінде немесе осы әрекеттер мен әрекеттердің салдарынан халыққа және оның денсаулығына немесе қоршаған ортаға зиян, елеулі материалдық шығындар және адамдардың өмір сүру жағдайларының бұзылуы немесе басқа адамдардың апатқа ұшырауына әкеп соқтыратын немесе әкелуі мүмкін белгілі бір аумақтағы жағдай.

1.1 Төтенше жағдай және оның түрлері

Төтенше жағдайлардың сипаты олардың пайда болу себептеріне және олар болған және жүріп өткен аумақтың қамту аймағының көлеміне байланысты. Төтенше жағдайлардың пайда болу себептеріне байланысты олар келесі сипатқа ие: табиғи, техногендік, экологиялық, әлеуметтік-биологиялық, әскери және ғарыштық.

Қазіргі таңда кеңінен тараған және өмірде жиі кездесетін төтенше жағдайға табиғи және техногенді төтенше жағдайлар жатады. Әр қайсысы өзінің пайда болуымен және ауқымдылығымен ерекшеленеді.

Табиғи апат – қоршаған ортада орын алатын, пайда болу процессіне табиғи құбылыстар ғана себеп бола алатын, адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін, материалдық құндылықтар мен қоршаған ортаның элементтерінің жойылуына әкеліп соқтыруы мүмкін жойқын табиғи немесе табиғи техногендік құбылыс.

Техногенді апат - бұл өндірістік объектіде немесе көлікте адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін және өндірістік үй-жайлар мен құрылыстардың бұзылуына, жабдықтардың, механизмдердің, көлік құралдарының, шикізат пен дайын өнімнің бүлінуіне немесе бұзылуына әкелетін қауіпті оқиға. Нәтижесінде өндіріс процесіне және қоршаған ортаға зиян келуі мүмкін.

Көптеген жағдайларда төтенше жағдайларға әкеп соқтыратын табиғи және техногендік салаларда осындай оқиғалардың пайда болуының алғышарттарын адамның өзі жасайды. Демек, өндірістік қызмет барысында адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасы процесінде мұндай факторлардың пайда болу қаупін мүмкіндігінше азайту керек. Олардың негізінде пайда болған төтенше жағдайларды жоюға үлкен қаражат жұмсау қажет болады. Төтенше жағдай көп жағдайда адамдардың салғырттығынан пайда болады.

Төтенше жағдайлардың пайда болуын анықтайтын және оларды зақымдану ауқымы мен дәрежесі бойынша сипаттайтын критерийлер жүйесінің негізі бекіту принципі болып табылады. Зардап шеккен тұрғындардың саны, материалдық шығындардың болуы, оқиғаның апат аймағының ауқымы

жазылады. Сонымен бірге көрсетілген үш өлшемнің кем дегенде біреуін орындау төтенше жағдай болды деген қорытынды жасауға негіз береді.

Табиғи төтенше жағдайлар, әдетте, апаттардың, табиғи апаттардың және биосфераға табиғаттың әртүрлі күштерінің әсер етуінің сыртқы және ішкі себептерінен туындаған басқа да табиғи құбылыстардың нәтижесінде пайда болады. Сыртқы әсерлер терең ғарыштың (Галактика, Күн жүйесі), жақын ғарыштық процестердің (магнитосфера, атмосфера) суперпозициясының, сондай-ақ тікелей Жер бетінде болатын процестердің әсерінен болады.

Заттың дифференциациясымен және оның физикалық-механикалық қасиеттеріне қарай стратификациясымен байланысты Жердің ішкі процестері магнит өрісінің инверсиясы, магмалық және тектоникалық белсенділігі, литосфералық плиталардың қозғалысы, вулканизм, сейсмикалық және т.б. құбылыстармен қатар жүреді. Әр түрлі жиіліктегі барлық процестер биосфераға әсер етеді және апаттардың болуына ықпал етеді. Статистикалық талдау адамдарға зиян келтіру мен зақымдану тұрғысынан, табиғи құбылыстар тұрғысынан бірінші кезекте су тасқыны екендігін көрсетеді. Одан кейін жер сілкінісі, жанартаудың атқылауы, климаттың өзгеруі, ауа-райының әсері және т.б.

Табиғи апаттардың әрбір тобы құбылыстардың сипатына қарай олардың өзіне тән зақымдайтын (деструктивті) факторлардың халыққа, табиғатқа және шаруашылық объектілеріне әсер ету сипаттамаларын анықтайды.

Метеорологиялық және агрометеорологиялық қауіптермен байланысты табиғи апаттарға төмендегідей бөлінеді:

- жел (дауыл) және 50 мм жауын-шашынмен он екі сағат немесе одан аз уақыттан кейін туындаған;
- үлкен бұршақ (бұршақ диаметрі 20 мм және одан жоғары);
- қалың қар жауады (он екі сағат ішінде немесе одан аз уақытта 20 мм және одан да көп жауын-шашын түседі);
- қатты боран (желдің жылдамдығы 15 м/с және одан жоғары);
- күшті мұз;
- аяздар мен құрғақ желдер.

Техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар техногендік оқиғалар негізінде объектінің құрылымдық кемшіліктері (құрылым, кешен, жүйе, қондырғы және т.б.), жабдықтардың тозуы, персоналдың біліктілігінің төмендігі, жұмыс кезінде қауіпсіздік ережелерін сақтамау салдарынан туындауы мүмкін.

Техногендік төтенше жағдайлар қоршаған ортаның ластануымен немесе онсыз болуы мүмкін.

Қоршаған ортаның ластануы өнеркәсіптік кәсіпорындарда радиоактивті, химиялық, биологиялық қауіпті заттарды шығарумен апаттар кезінде болуы мүмкін. Осындай апаттардың салдарынан аймақтың немесе экваторияның қатты радиоактивті ластануы болуы мүмкін.

Қоршаған ортаның ластануы жоқ төтенше жағдайларға жарылыстар, ғимараттардың (құрылыстардың) құлауы, тіршілікті қамтамасыз ету

жүйелерінің бұзылуы, гидравликалық жүйелердің бұзылуы, көлік коммуникациясының бұзылуы және т.б. жатады.

Биологиялық төтенше жағдайларға адамдардың, ауылшаруашылық жануарларының жұқпалы аурулары, сондай-ақ ормандар мен әртүрлі масштабтағы ауылшаруашылық өсімдіктерінің зақымдануы жатады.

Әлеуметтік төтенше жағдайларға халықтың көбеюінің төмендеуі, тұрғындар арасындағы жаппай тәртіпсіздіктер, түрлі салалардағы терроризм, шығармашылық және өндірістік ұжымдардағы келеңсіз жағдайлар және т.б.

Экологиялық төтенше жағдайларға атмосфераның, жердің, гидросфераның және тұтастай биосфераның күйінің өзгеруі жатады. Экологиялық төтенше жағдайлар көбінесе адамның қоршаған ортаға техногендік теріс әсерінің нәтижесінде пайда болады, бірақ көбінесе олар табиғи құбылыстармен, сондай-ақ техногендік және табиғи факторлардың күрделі әсерінен болуы мүмкін. Атмосфера күйінің бұзылуы, климаттың өзгеруі, ірі қалаларда өткір «оттегі жетіспеушілігінің» пайда болуы, «қышқыл жаңбырдың» кең белдеулерінің пайда болуы, озон қабатының қоныстанған аудандарда бұзылуы және т.б. ұқсас құбылыстар болуы мүмкін. Жер жағдайының қолайсыз өзгеруі топырақтың деградациясына, пайдалы жердің жоғалуына және минералды ресурстардың сарқылуына әкелуі мүмкін.

Гидросферадағы теріс өзгерістерге байланысты төтенше жағдайлар технологиялық процестерді қамтамасыз ету үшін ауыз су мен су ресурстарының жетіспеушілігімен және тұрмыстық сумен жабдықтауды ұйымдастырумен, өзендер мен теңіздердің таяздануымен, құнарлы топырақтардың су басуымен және тұздануымен және т.б. байланысты туындайды.

Адамның белсенділігі биосферада жағымсыз өзгерістер тудырады - жануарлар мен өсімдіктердің көптеген түрлерінің жойылуы, кең территорияда өсімдік жамылғысының өлуі, биосфераның жаңартылатын ресурстарды (мысалы, ормандар) көбейту қабілетінің бұзылуы.

Әскери төтенше жағдайларға белгілі бір аумақта әртүрлі қирату құралдарын қолдана отырып, ұрыс қимылдарын жүргізу нәтижесінде туындайтын жағдайлар жатады.

Ғарыштық төтенше жағдайларға мыналар жатады:

- жердегі магниттік дауылдарды тудыратын күн белсенділігі, одан қарт адамдар зардап шегеді, байланыс жүйелері, электронды жабдықтар істен шығады;

- спутниктерді жұмыс істей алмайтын және жерге құлап түсетін ғарыш қоқыстары материалдық зиян келтіреді, сонымен қатар кейде адамдардың азап шегуіне әкеледі;

- ірі апаттар мен апаттарға алып келетін метеориттер мен астероидтардың құлдырауы және кометамен соқтығысу әлемдік апатқа әкелуі мүмкін.

Орын алу уақыты бойынша төтенше жағдайларды өтпелі (жарылыстар, көліктегі апаттар және т.б.) және тегіс ағынды (су қоймаларының кебуі, қабық қоңызының ормандарды бұзуы және т.б.) деп бөлуге болады.

Жоғарыда аталып өткендей, барлық төтенше жағдайға адамдардың тікелей қатысы бар. Кейбір жағдайларда адамдардың тікелей іс-әрекетінен пайда болатын болса, ал қалғандарында төтенше жағдай салдары адамдардың өмірі мен денсаулығына, тұрмысына зиян келтіреді. Осы себепті, төтенше жағдайдың барлық түріне аса зор ден қою қажет. Адамдар тарапынан жіберілген салғырттықтың нәтижесі өте өкінішті болуы мүмкін. Төтенше жағдайдың салдарымен күрескеннен, алдын алу жұмыстары арқылы апаттың шығындарын болдырмауға немесе азайтуға болады.

1.2 Төтенше жағдайдың қоғамға әсері

Төтенше жағдайлар халыққа және қоршаған ортаға механикалық, термиялық, химиялық, радиациялық және биологиялық зиянды әсер етеді, және оның әр түрлі салдарлары бар: медициналық, тұрмыстық, ғұрыптық, әлеуметтік, зерттеу, инженерлік, құқықтық, саяси, демографиялық, генетикалық, экономикалық және т.б.

Адамдардың денсаулығына кез-келген төтенше жағдайдың салдары ұзақ уақытқа, ал кейбір зардап шеккендерде өмір бойы жалғасады. Төтенше жағдай сипатына байланысты зардап шеккендердің саны әр түрлі болуы мүмкін: бірнеше адамнан ондаған, жүздеген немесе мыңдаған адамға дейін. Барлық зардап шеккендерге алғашқы медициналық көмек көрсету қажет, ал олардың кейбіреулері жарақат дәрежесіне байланысты - алғашқы медициналық көмек, білікті медициналық немесе мамандандырылған көмек. Бұл ретте психологиялық көмектің де орны маңызды.

Тұрмыстық салдарлар ауқымды төтенше жағдайларды қоса алғанда, тұрғындар үйден, киім-кешектен, аяқ киімнен және т.б. айрылған кезде туындайды. Бұл жағдайда халықты уақытша қоныстанатын орынмен, тұрмыстық қажеттіліктермен, ауыз сумен, тамақпен, киіммен және аяқ киіммен қамтамасыз ету қажет.

Экономикалық салдары төтенше жағдайдан болған шығынды бағалау кезінде анықталады. Тікелей және жанама шығындар бағаланады.

Тікелей шығындарға:

- зардап шеккен тұрғындарға материалдық көмек көрсету;
- бұзылған және қираған тұрғын үйлерді қалпына келтіру және өндірістік ғимараттар, жолдар, электр желілері мен байланыс, жүйелер сумен жабдықтау және су бұру;
- шикізат пен отынның жойылуы мен бүлінуі үшін келтірілген зиянның орнын толтыру;
- халықты уақытша эвакуациялау шығындары және т.б.

Жанама шығын келесі компоненттерден тұрады:

- апат аймағына ауыз су мен азық-түлік, медициналық бөлімшелерді жеткізуге байланысты шығындар;
- әр түрлі типтегі құрылысқа қажетті материалдық ресурстар;

- төтенше жағдай аймағында аумақты ұтымды пайдалану мүмкін болмай, шаруашылық объектілерінің жұмысының бұзылуымен, халықтың тұрмыс жағдайының нашарлауымен байланысты шығындар.

Ғылыми-зерттеу және инженерлік-техникалық салдар төтенше жағдайлардың себептерін анықтай бастаған кезде пайда болады. Төтенше жағдайдың белгілі бір аймағында болжанатын барлық зақымдайтын факторлардың әсерін жеткілікті түрде ескерудің мүмкін еместігі ғылыми негізделген. Ғимараттар мен құрылыстарға, машиналар мен механизмдерге арналған жаңа инженерлік шешімдер ұсынылады.

Қираған ғимараттар мен құрылыстардың орнына жаңа талаптарға сәйкес жоба дайындалып, ғимарат салынады. Ал қалған ғимараттардың тұрақтылығын арттыру бойынша шаралар қабылданады. Әр аумақ үшін қауіпсіздік қамтамасыз ету барысында аумақтың ерекшеліктері ескерілу тиіс.

Салттық салдарлар барлық дерлік төтенше жағдайлармен бірге жүреді. Төтенше жағдай сипатына байланысты қаза тапқандардың саны әртүрлі және жүз мыңға жетуі мүмкін. Мұндай жағдайларда эпидемиялардың пайда болуы мен таралуын болдырмау үшін, әсіресе жылы мезгілде, өлгендердің денелерін тезірек жерлеу өте маңызды. Сонымен бірге қайтыс болғандарды жерлеу рәсімдері заң ережелеріне сәйкес толықтай жүргізілуі керек: өлгендердің денелері анықталып, құжаттары дұрыс рәсімделіп, барлық дәстүрлер сақталып.

Төтенше жағдайдың салдарын жою кезінде әр түрлі деңгейдегі билік зардап шеккен халықтың өмірін жеткілікті деңгейде қамтамасыз етпесе әлеуметтік салдар туындайды.

Төтенше жағдайдан кейінгі құқықтық салдар жеке және заңды тұлғалар үшін да, мемлекеттік органдар үшін де туындайды. Кейбіреулер жоғалған құжаттарды қалпына келтіріп, жоғалған мүлікке жататындығын сотта дәлелдеуі керек, ал басқалары төтенше жағдайға қатыспайтындығын және зардап шеккен халықтың санын азайту үшін әр түрлі іс-шаралардың уақтылы жүргізілгендігін дәлелдеуі керек.

Генетикалық салдарлар зардап шеккен тұрғындар мен радиациялық (ядролық) қауіпті объектідегі, химиялық қауіпті объектідегі және жаппай қырып-жоятын қаруды қолданған соғыс қимылдары кезіндегі апаттардың салдарын жоятын адамдар арасында туындайды.

Саяси салдарлар әскери және әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдайларда туындайды және басқа төтенше жағдайларда билік тарапынан зардап шеккен халықтың қажеттіліктерін толығымен ескермеген жағдайда немесе толық өлім жағдайында мүмкін. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында осы төтенше жағдайлардың салдарын алдын алу өте маңызды. Бұл мәселеде қз-келген қателіктің соңы көтеріліске немесе соғысқа әкеліп соғуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес адамның құқығы мен бостандығы ең жоғарғы құндылық болып табылады. Адам құқықтары мен бостандықтарын тану, сақтау және қорғау - мемлекеттің міндеті.

Соңғы жылдары республикада болған төтенше жағдайлар саласындағы бақылауды, оның ішінде өндірістік және өрт қауіпсіздігін, азаматтық қорғаныс іс-шараларын жүзеге асыруды, апаттардың, өндірістік жарақаттардың, өрттердің негізгі себептері мен жағдайларын талдау олардың көпшілігі өндірістік және өрт қауіпсіздігі нормалары мен ережелері талаптарының бұзылуынан, жұмыс орындарында тиісті ведомстволық бақылаудың өте дұрыс ұйымдастырылмағандығынан, жабдықтың тиісті қызмет ету мерзімінен асыра пайдалану, сондай-ақ қызметкерлердің кәсіптік даярлығы мен өндірістік тәртіптің төмен деңгейінен туындайды.

Нарықтық экономикасы дамыған елдердің тәжірибесі көрсеткендей, сақтандыру төтенше жағдайлардың жағымсыз салдарын жоюдың сенімді қаржылық құралы болып табылады. Қазақстан Республикасының табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу және жою саласындағы қолданыстағы заңнамасында міндетті және ерікті сақтандыруды белгілейтін нормалар бар.

Төтенше жағдайлардан сақтандыру бойынша қолданыстағы заңнамалық актілерді егжей-тегжейлі әзірлеу және енгізу, тетіктерді әзірлеу, заңға тәуелді актілерді жариялау қажет. Табиғи және техногендік тәуекелдерді сақтандыру бойынша тұжырымдамалық және әдістемелік негіздер мен практикалық ұсыныстар әзірлеу қажет.

Жалпы, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу және жою саласындағы сақтандыру жүйесі іс жүзінде дамымаған. Оның көмегімен төтенше жағдай кезінде келтірілген зиянды өтеу және мемлекеттің әртүрлі сипаттағы төлемдер бойынша шығындарын барынша азайту мүмкін. Сақтандыру халықтың төтенше жағдайға дейінгі тұрмыс тіршілігін қалпына келтіру үшін таптырмас жүйе.

1.3 Төтенше жағдаймен күрестегі маңызды процесстер

«Сот және құқық қорғау жүйесіндегі күрделі реформалар – азаматтарымыздың құқықтарын қорғаудың және олардың қауіпсіздігін күшейтудің негізгі факторы. Құқық қорғау жүйесін толық реформалау – аса маңызды міндеттердің бірі. Азаматтарды табиғи құбылыстар мен техногендік сипаттағы апаттардан қорғау мәселесіне баса мән беріледі. Өкінішке қарай, мұндай апаттар біздің елімізде ғана емес, бүкіл әлемде жиілеп кетті. Бұл салада кәсіби мамандар жұмыс істеуі керек. «Білім экономикасы», еңбек өнімділігін арттыру, инновацияны дамыту, жасанды интеллекті жаһандық дамудың негізгі факторларына айналды» деп өз жолдауында Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев азаматтық қорғау саланың маңыздылығы мен салада қызмет атқаратын құтқарушылардың өзіндік дайындық дәрежесін атап өткен болатын.

Мемлекеттік төтенше жағдайлар қызметі жұмыс істеген жиырма бес жылдан астам уақыт ішінде елде түбегейлі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер болды.

Билік деңгейлері арасындағы өкілеттіктерді қайта бөлудің тереңдеу процестерінің аясында экономикалық дамудың нарықтық моделі жағдайында елдің азаматтық қорғау жүйесінің уақыт талабына сай еместігі айқындала түседі.

Жаңа қауіптердің пайда болуы республиканың ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі мемлекеттік төтенше жағдайлар қызметінің рөлі мен орнын қайта қарауды талап етеді.

Соңғы 40 жылда әлемде табиғи апаттардан келетін зиян 9 есеге, ал олардың жиілігі 5 есеге өсті, ал табиғи апаттардан экономикалық зиянның өсу қарқыны өнеркәсіп өндірісінің өсу қарқынынан озып кетті.

Осыған байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымының және басқа да халықаралық ұйымдардың шешімдерінде апаттармен күресте үкіметтер, азаматтық қоғам, халықаралық ұйымдар, ғылыми қауымдастықтар, қаржы институттары, жеке сектор және еріктілер қатысуы керек екендігі атап көрсетілген.

Қазақстан төтенше жағдайлардың жаһандық заңдылықтары мен олардың әлеуметтік салаға және қоршаған ортаға кері әсерінен тыс қалмайды. Республика аумағындағы әртүрлі табиғи, тау-кен-геологиялық және геодинамикалық жағдайлар оның табиғи апаттарға - жер сілкінісіне, су тасқынына, селге, көшкінге, қар көшкініне, дауылға, орман мен дала өрттеріне, температураның күрт төмендеуіне және қарлы боранға, эпидемияға және эпизоотияға айтарлықтай бейімділігін алдын-ала анықтайды.

Негізгі өндірістік қорлардың, ғимараттар мен құрылыстардың, қолданыстағы инфрақұрылым элементтерінің, көлік кешеніндегі проблемалардың тозуына байланысты, Қазақстанда техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан болатын шығындардың өсуіне тұрақты тенденция байқалады.

2020 жылы іс-шаралар кешенін іске асыру нәтижесінде 2019 жылмен салыстырғанда төтенше жағдайлар құрбандары санының 10,8%, оның ішінде табиғи 2,6% төмендеуі байқалды. Сонымен бірге табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан келген материалдық шығын 2 еседен астамға азайды - 7,3 млрд. Теңгеге қарағанда 3,5 млрд. Жүргізілген профилактикалық шаралар көрсетілген мерзімде республикадағы қауіпті өндірістерде өліммен аяқталатын жарақаттар деңгейін 36% -ға, ауыр зардаптары бар жарақаттарды 9% -ға төмендетуге мүмкіндік берді. Топтық жазатайым оқиғалар саны да 66% -ға, зардап шеккендер саны 75% -ға азайды.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының заңнамасымен тұрғындар мен аумақтарды жергілікті сипаттағы төтенше жағдайлардан қорғау жөніндегі шаралардағы негізгі рөл жергілікті атқарушы органдарға жүктелген. Делимитацияға байланысты жергілікті атқарушы органдардың мемлекеттік басқару өкілеттіктері, 2005 жылдан бастап жұмылдыру дайындығы, азаматтық

қорғаныс және апаттар мен табиғи апаттардың алдын алу мен жоюды ұйымдастыру үшін басқару құрылымдары құрылды.

Алайда, бірқатар себептерге байланысты бұл құрылымдарда әлі күнге дейін тиісті аумақтарда төтенше жағдайлардың алдын алу және жою жөніндегі тапсырмаларды сапалы орындау үшін жеткілікті материалдық-техникалық, ақпараттық-әдістемелік база, қажетті кадрлар жоқ. Жергілікті атқарушы органдардың жылдық резервтері жеткіліксіз қалыптасуда.

Азаматтардың көпшілігі өздерінің тұрғылықты жерлерінде болуы мүмкін апаттардың алдын-алуға пассивті және тәуелді. Жергілікті қоғамдастықтардың әлеуеті жедел құтқару жұмыстары мен төтенше жағдайларды жою үшін пайдаланылмайды.

Жоғарыда айтылғандар Министрлікті және басқа да орталық атқарушы органдарды жергілікті төтенше жағдайлардың алдын-алуға және жоюға тікелей қатысуға мәжбүр етеді, бұл халықты және аумақтарды апаттардан қорғау бойынша қабылданған іс-шаралардың тиімділігін төмендетеді және оларды іске асыруға қаржылық шығындар өседі. Бұл Министрлік, басқа орталық атқарушы органдарына жүктелген мемлекеттік басқарудың стратегиялық функцияларының жүзеге асыруына кері әсер етеді.

Өрт сөндіру бекеттерін салу қарқыны қалалардағы азаматтық және өнеркәсіптік құрылыс қарқынынан едәуір артта қалады, бұл сайып келгенде олардың қызмет ету радиусының бірнеше есеге өсуіне әкеледі. Өрт сөндіру қызметін ресурстық қамтамасыз етудегі шектеулер өртті сөндірудегі жағымсыз тенденциялардың күшеюіне әкеліп соқтырды, нәтижесінде өртке қарсы қызмет бөлімшелерінің жабдықтары мен сандық құрамы бойынша қолда бар күштері мен құралдары оларды толығымен орындай алмайды. Өрт кезінде адамдардың қаза болуы мен жарақат алу ықтималдығын күрт арттыратын міндеттер өрттен келетін зиянның артуына алып келеді.

Қазақстан Республикасында жер сілкінісі, сел, көшкін, қауіпті метеорологиялық құбылыстар туралы ғылыми зерттеулер жүргізілуде. Өнеркәсіптік және өрт қауіпсіздігінің кейбір аспектілері зерттелуде. Сонымен қатар, республикада төтенше жағдайлардың алдын алу мен жоюдың жалпы мәселелерін кешенді зерттейтін бірыңғай ғылыми орталық жоқ. Қазақстанның тәуелсіздік алуына және туындаған геосаяси жағдайдағы түбегейлі өзгерістерге байланысты, елдің азаматтық қорғанысын ұйымдастыру және қолдау саласында терең стратегиялық және арнайы ғылыми зерттеулер жүргізудің шұғыл қажеттілігі туындайды. Төтенше жағдайлардың мониторингі қажетті толықтығы мен күрделілігіне ие емес, тұтынушыларға, атап айтқанда Министрліктің кезекші қызметтеріне деректерді беру тиімділігі қамтамасыз етілмеген.

Жүйелік ғылыми зерттеулердің және техникалық тәуекелдерді бақылаудың жоқтығынан техногендік апаттар мен апаттарды болжау және алдын-алу бойынша кешенді шараларды жүргізу қиынға соғады.

Тұтастай алғанда, төтенше жағдайлар мен азаматтық қорғаныс саласындағы мониторинг пен ғылыми зерттеулерді үйлестіру және практикалық

түпкілікті нәтижеге бағытталған бірыңғай ұйымдастырушылық принцип бойынша жүргізу қажет.

Қазақстанның Төтенше жағдайлар министрлігі құрылған күннен бастап дерлік төтенше жағдайлардың алдын алуға, табиғи апаттарға ұшыраған адамдарды құтқаруға, сондай-ақ, олардың салдарын жоюмен, соның ішінде инфрақұрылым мен тіршілікті қамтамасыз ету объектілерін қалпына келтіруге байланысты іс-шараларға қатысатын шетелдік ұйымдармен байланыс орната бастады..

20 жылдан астам уақыт ішінде бұл байланыстар көбейді, тереңдеді, жетілдірілді, шетелдік әріптестерімен жүйелі ынтымақтастыққа, БҰҰ мен халықаралық бірлестіктердің қамқорлығындағы халықаралық ұйымдардың жұмысына қазақстандық мамандардың толық қатысуына көшті.

Төтенше жағдайлар министрлігі басшылығының тікелей халықаралық қызметі, құтқарушылар мен сарапшылар топтарының жұмысы, мамандардың халықаралық форумдарға, конференцияларға, көрмелерге, тәжірибе алмасуға арналған семинарларға қатысуы, дөңгелек үстел отырыстары, біздің елімізде және шетелде өткізілген презентацияларға деген қызығушылық тудырды.

Ерекше қызығушылық тудыратын тақырыптар әр түрлі: төтенше жағдайлардың алдын алу және олармен күресу, тәуекелдерді басқару, нақты әлемдік климаттық, көші-қон және ресурстар тенденцияларын ескере отырып, елдердің, аймақтардың, аумақтардың даму перспективалары, жағымсыз әсерлерге бейімделу және тұрақтылықты нығайту, табиғи апаттардың салдарын жою және инфрақұрылымды қалпына келтіру, ғылыми зерттеулердің нәтижелері, инвестициялар және қаржылық мәселелерді шешу, құтқару жасақтары, заманауи байланыс және техникалық жабдықтау мәселелері, логистика, медицина, көлік, байланыс, заманауи құтқару технологиялары - және бұл толық тізім емес шығар.

Халықаралық іс-шараларға қатысқан ұйымдардан, шетелдік әріптестерден, ҚР Төтенше жағдайлар министрлігінің қызметкерлерінен алынған ақпарат жоғарыда аталған қызмет бағыттары бойынша қызығушылық танытқан және қажет ететін көптеген мамандардың күнделікті жұмысы үшін әрдайым қол жетімді бола бермейді.

Ақпараттық олқылықты жою үшін төтенше жағдайлардың алдын алу, олармен күресу және олардың салдарын жою жүйесін жетілдіру бойынша әртүрлі елдердің тәжірибесі ұсынылады.

2 Төтенше жағдаймен күрестегі халықаралық тәжірибе

Қытайдағы су тасқынын реттеу жүйесі және механизмі. Су тасқыны және су шаруашылығы жағдайы. Қытай кең аумақты алып жатыр, ел аумағы батыстан шығысқа қарай үш адыммен төмендейді, батыс пен шығыс, солтүстік пен оңтүстік арасындағы табиғи-географиялық жағдайлар мүлдем өзгеше.

Муссонды климаттың әсерінен Қытайда жауын-шашын біркелкі емес бөлінеді, жауын-шашын мөлшері оңтүстік-шығыстан солтүстік-батысқа қарай азаяды. Жауын-шашынның көп бөлігі маусым мен қыркүйек айлары аралығында түседі, бұл жылдық көлемнің 70 пайыздан астамын құрайды.

Қытай өзендерінің жалпы ұзындығы 1,5 миллион км-ден асады. Қытайдағы ең ірі өзендердің бірі саналатын Хэйлунцзян (Амур) өзені Қытай, Ресей және Моңғолия арқылы өтеді, оның 1887 км Ресеймен мемлекеттік шекараны құрайды, бұл екі ел үшін су тасқынына қарсы күресте маңызды және осы саладағы ынтымақтастықты одан әрі нығайтудың өзектілігі.

Қытайдың ерекше географиялық-климаттық жағдайы қатты құрғақшылық пен су тасқынына алып келеді. Су тасқыны аумақтың 2/3 және ел халқының 90 пайызының әртүрлі дәрежесінде қауіп төндіреді. Елдің көптеген аймақтары құрғақшылыққа әр түрлі деңгейде ұшырайды. 1949 жылдан бастап 50-ден астам ірі су тасқыны және 17 қатты құрғақшылық болды, яғни орта есеппен жыл сайын бір табиғи апат болды.

Су тасқынына қарсы құрылымдардың желісі су тасқыны мен құрғақшылықтың алдын алуға негіз болады. Өзендердің жоғарғы және орта ағысында су қоймаларын ұстап қалу үшін су қоймалары салынады, орта және төменгі ағысында бөгеттер мен бөгеттер күшейтіледі, бұрылатын каналдар салынып, артық су тасқыны болатын аймақтар құрылады, төменгі ағысында, Өзен сағасындағы өзен арналары кеңейтілді. Құрғақшылыққа төзімділікті және сумен жабдықтауды арттыру мақсатында суару каналдары мен байланыстырушы құрылымдар желісінің құрылысы ұлғаюда.

Қазіргі уақытта ірі өзендердің негізгі учаскелері ауқымды су тасқынынан қорғауға бейімделген, ал бұл аймақтардың қалалары - статистикалық мәліметтерге сәйкес 50-200 жылда бір рет болатын қатты тасқыннан. Теңізде жүзетін ірі бөгеттер әр 50-100 жылда болатын су тасқынына төтеп бере алады.

Қытайдағы су тасқынына қарсы іс-қимыл мен реттеу механизмі. Қытай үкіметі су тасқыны мен құрғақшылыққа қарсы бақылауды күшейту үшін тиімді шаралар қабылдауда:

а) Ұйымдастыру жүйесін жетілдіру. Су тасқыны мен құрғақшылыққа қарсы мемлекеттік, су жинау және аймақтық деңгейде күресу үшін командалық жүйе құрылды. Қытай Халық Республикасы Мемлекеттік кеңесінің премьер-министрінің орынбасары мемлекеттік штабтың бастығы болып тағайындалды, су ресурстары министрі оның орынбасары, ал штаб мүшелері - тиісті үкіметтік ведомстволар мен әскери бөлімдердің басшылары. 6 ірі өзендер мен Тайхун

көлінің бассейнінде аймақтық және одан жоғары деңгейдегі аймақтық билікке қарасты штаб-пәтер құрылды.

б) Жауапкершілік режимін жүзеге асыру. Осы жүйенің шеңберінде негізгі жауапкершілікті басқарудың барлық деңгейлеріндегі әкімшілік басшылары көтереді, жауапкершілік өкілеттік функциялары, лауазымы, персоналдың техникалық шеберлігі ескеріле отырып жүктеледі. Режимнің орындалуына қоғамдық бақылауды жүзеге асыру үшін жыл сайын су басу маусымына дейін жауапты адамдар туралы ақпарат жарияланады.

в) заң шығару жүйесін жетілдіру. Жүйеге мыналар қабылданды және енгізілді: «Су құқығы», «Тасқын суды бақылау туралы заң», «Тасқынға қарсы күрес туралы ереже», «Құрғақшылыққа қарсы күрес туралы ереже», «Гидрологиялық жұмыстарды жүргізу ережелері», «Суды пайдалану жөніндегі уақытша шаралар» тасқын суларды ұстау аймақтары және байланысты шығындарды өтеу ». Аймақтар өздерінің нақты шындықтарына негізделген ережелер қабылдады.

г) алдын-ала жоспарлауды тереңдету. Осы жылдар ішінде Мемлекеттік штаб және оның барлық деңгейдегі жергілікті филиалдары алдын-ала жоспарлаудың кешенді жүйесін құра отырып, су тасқыны мен құрғақшылыққа қарсы іс-қимыл жоспарларын дайындады және жетілдірді. Деңгейдегі барлық әкімшіліктер ірі өзендерге, ірі және орта су қоймаларына және су электр станцияларына, тасқын суларды ұстап тұрудың барлық аймақтарына қатысты жүзеге асырылады; су қоймаларына, бөгеттерге, шлюздерге және басқа су тасқынына қарсы құрылыстарға техникалық көмек схемалары жасалды; жайылмалы және ойпатты аудандарға дайындалған эвакуациялық жобалар.

д) табиғи апаттардың болжамын жақсарту. Табиғи су қоймаларындағы судың жай-күйін, жауын-шашынның, тайфунның дамуын бақылау және болжау жүйесі құрылды және жетілдірілді. Республика бойынша жүйеде 70 мыңнан астам станция жұмыс істейді. Ірі және маңызды орташа су қоймаларында гидрологиялық болжаудың автоматты жүйесі және тасқын суды тасымалдау жүйесі құрылды, ірі өзендердің маңызды учаскелерінде су тасқынын болжау жүйелері құрылды, таудағы су тасқынын болжау жүйелерінің құрылысы қарқын алууда. Аяқталмағанымен, құрғақшылықты бақылаудың ұлттық жүйесі қалыптасты

е) инженерлік қолдауды және суды беру режимін күшейту. Су тасқыны мен құрғақшылық жағдайында әртүрлі деңгейдегі барлық штабтар гидротехникалық құрылыстардың жұмыс істеу нәтижелерін бағалауы керек. Тасқын суларды ғылыми және тиімді алдын алу және бақылау үшін тасқын суларды ұстап қалу, бөлу, сақтау, сақтау және бұру арқылы тасқын суларды мұқият басқару қажет. Қатты құрғақшылық кезеңінде суды ғылыми негізде беру ірі және маңызды су құрылыстарының көмегімен жүзеге асырылады.

ж) кадрлар жүйесін жетілдіру. Үлкен Янцзы мен Хуэньхе өзендерінің бойында, маңызды су қоймалары мен теңіз бөгеттерінде және құрғақшылық қаупі бар аймақтарда он мыңдаған шұғыл топтар мен миллиондаған адамдар

ұйымдастырылды, оның ішінде Қытай Халық-азаттық армиясының, қарулы милициялардың және жергілікті 300 мыңнан астам адам болды. мамандандырылған жедел топтар. Су тасқыны мен құрғақшылыққа қарсы тұру үшін штат пен оның филиалдары 5 миллиард юань көлемінде материалдық қор жинады.

з) табиғи апаттарға жедел ден қоюды күшейту. Барлық деңгейдегі штабтар су тасқыны мен құрғақшылыққа қарсы іс-қимыл жоспарларын түзетіп, қайта қарауы керек, болжам деңгейінің жоғарылауы керек, су тасқыны мен құрғақшылық болған жағдайда тәулік бойы жұмыс уақыты мен «күнделікті жиналыс» режимін енгізіп, ғылыми тұрғыдан реттеп, саясатты анықтаңыз, жүйелі түрде басқарыңыз, уақтылы төтенше жағдайлар жоспарларын іске қосыңыз.

Су тасқыны мен құрғақшылыққа қарсы іс-қимылдың мемлекеттік басқару жүйесі. 2005 жылдан бастап Қытай үкіметі су тасқыны мен құрғақшылықты басқару жүйесін дамытуға жоспарланған 940 миллион юаньнан 820 миллион юань инвестициялады.

Жүйе 30-дан астам провинциялар мен қалаларда, 7 су айдындарының бассейндерінде қолданылады. Жүйенің міндеті - су тасқыны мен құрғақшылықты басқаруды басқару, оның функциялары:

а) жедел ақпарат жинау. Жүйенің арқасында 15 минут ішінде 70 мыңнан астам бақылау бекеттерінен жауын-шашынның өлшеу мәліметтерін жинауға, жедел түрде өңдеуге және барлық деңгейдегі штабтарға жіберуге болады. Ақпаратты жинау және өңдеу жылдамдығы 2 сағаттан 15 минутқа дейін төмендеді. Ақпаратты жинау және өңдеу көлемі 2013 жылы 325 миллион хабарламаны құрады.

ә) Уақтылы болжам. Қолданыстағы жүйенің болжамдық дәлдігі 90 пайыздан асады. Бұрынғы уақытпен салыстырғанда есептеулерді болжау уақыты 6 сағатты 1 реттен сағатына 1 ретке дейін өсті.

б) Ғылыми реттеу. Жүйе су тасқыны жағдайына талдау жасайды, реттеу жоспарын жасайды, салыстыру, имитациялау және т.б. Нормативтік жоспарлау процесі 2 сағаттан 10 минутқа дейін қысқарды. Мемлекеттік штабтың және оның 7 дренаждық бассейндегі филиалдарының су тасқынына қарсы жүйелері біріктіріліп, нақты уақыт режимінде мәліметтер алмасады.

в) Бейнебақылауды жүзеге асыру. Су тасқынынан қорғаудың орташа және ірі құрылымдарының жағдайы нақты уақыт режимінде бақыланады, 300-ден астам нүктеден нақты жағдайды визуалдау қамтамасыз етіледі.

г) бейнеконференциялар өткізу. Ел, бассейн, провинция және қала деңгейінде шешімдер қабылдау үшін сараптамалық қолдау және талдау үшін төрт деңгейлі аймақаралық бейнеконференциялар жүйесі құрылды. Кейбір дамыған аймақтарда бұл жүйе округтер мен ауылдарды қамтиды.

Жетістіктер мен болашақ перспективалар. Жұмысты реттеу механизмінің, қоғамның кең қатысуының арқасында Қытай үкіметі біраз жетістікке жетті.

а) Тасқын судың алдын алудың тиімділігін қамтамасыз ету. 1949 жылдан бастап ел үшін экономикалық шығын 4,24 триллион юаньға азайды, ал үнемделген егістік алқабы 172 миллион га құрайды деп есептеледі.

ә) сумен жабдықтаудың қауіпсіздігін қамтамасыз ету. 1991 жылдан бастап ауыз су проблемасы жыл сайын 25 миллионға жуық адам үшін шешілді; құрғақшылық болған кезде жылдық суармалы алқап 30 миллион гектарға жуықтады.

б) Тасқыннан қайтыс болғандар санының айтарлықтай төмендеуі. Тасқын судан қайтыс болған адамдардың саны 1950 жылдардан бастап тұрақты түрде төмендеп келеді және 2001 жылға қарай олар 6,5 есеге азайды. 2007 жылы Хуанхэ өзеніндегі жаппай тасқын судан бір адам қайтыс болған жоқ.

Қол жеткізілген жетістіктерге қарамастан, көптеген өткір мәселелер:

- кейбір өзендердегі тасқын судан қорғау құрылымдары талап етілетін деңгейге жетпеген, ал кейбіреулерінде олар жобалық стандартқа мүлдем сәйкес келмейді;

- орташа және кіші өзендерде тасқын судың алдын алу мүмкіндіктерінің төмендігі;

- көшкіндер, лай тастары және тау ағындары жағдайында көптеген өлім-жітім;

- су қоймаларында, шлюз қақпаларында және басқа да гидротехникалық құрылыстарда елеулі қауіптердің пайда болуы;

- құрғақшылыққа қарсы су ресурстарының жетіспеушілігі, су ресурстарын бөлу қабілетінің төмендігі, судың сапасына байланысты проблемалардың туындауы.

2011 жылы жетекші идеялар, негізгі қағидалар мен мақсатты көздейтін «Бір су секторын жедел дамыту және реформалау туралы шешімдер» қабылданды.

а) тасқын суды басқаратын құрылымдар желісінің құрылысын одан әрі жеделдету. Мақсаттары мен міндеттері:

- қалаларда су тасқынымен күресу бойынша құрылыс жұмыстарын ілгерілету;

- теңізге құятын үлкен өзендер мен өзендердің негізгі арналарын реттеу жұмыстарын жеделдету;

- құрғақшылықпен тиімді масштабта және заманауи стандарттарға сәйкес күресу үшін бірқатар гидротехникалық нысандарды тез арада салу;

- құрғақшылық пен судың ластануына байланысты төтенше жағдайлар кезінде су қорларын резервтеу режимін құру;

- қалалардың, поселкелер мен ауылдардың сумен қамтамасыз ету қабілетін айтарлықтай арттыру.

Жалпы 2020 жылға қарай су тасқыны мен құрғақшылықтың алдын алу және олардың салдарын жою жүйесін құрыңыз.

ә) жедел әрекет ету режимін одан әрі күшейту. Су тасқыны мен құрғақшылықтың алдын-алу үшін жауапкершілік жүйесін, табиғи апаттарды

жою жөніндегі мемлекеттік және жергілікті төтенше жағдайлар жоспарларын жетілдіру, азаматтық мамандардың, әскери және жергілікті әкімшіліктің күш-жігерін біріктіру арқылы жедел әрекет етудегі штабтар желісінің рөлін күшейту.

б) Нормативтік жүйені жетілдіру. Су тасқыны мен құрғақшылықтың алдын алудың мемлекеттік жүйесін құру, мониторингтің дәлдігін арттыру, болжау деңгейін көтеру, шешімдер қабылдау үшін сараптамалық қолдау мүмкіндігін арттыру, 1836 округтерінде су тасқынына қарсы ұйымдастырушылық шараларды әзірлеу, «бірге өлшеу, алдын алу» жүйесі және табиғи апаттар кезінде адамдардың шығынын азайту.

в) тасқынға қарсы халықаралық ынтымақтастықты одан әрі тереңдету. Халықаралық алмасуды жандандыру, пайдалы тәжірибе алу, ынтымақтастықты кеңейту, табиғи апаттарға бірлесіп әрекет ету.

Швейцария Конфедерациясы аумағындағы төтенше жағдайлардың алдын алу және жою жүйесі туралы. Швейцарияның табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою жүйесі орталықтандырылмаған: ол кантондық және муниципалдық бағыныстағы төтенше жағдайларды жою қызметтеріне негізделген. Федералдық деңгейде Федералды қоғамдық қорғау инспекциясы кантондық қызметтердің жұмысына, сондай-ақ ауқымды инциденттер жағдайында үйлестіру мен басқаруға бақылау жүргізеді. Қажет болған жағдайда әскери құрамаларға, техникалық қорларға және азаматтық қорғаныс жүйесінің резервтеріне қатысу туралы шешім қабылданады.

Төтенше жағдайлардың алдын-алу және жоюдың кантондық жүйелері аймақтық штабқа бағынады, оның құрамына полиция, азаматтық қорғаныс, өрт сөндіру, медициналық-санитарлық, техникалық және коммуналдық қызмет өкілдері кіреді.

Оқиға масштабына байланысты қосымша функциялар тағайындалуы мүмкін және федералды күштерден көмек пен қолдау ала алатын бір немесе бірнеше қызмет қатысады. Төтенше жағдайларды жою жүйесінде шешуші орын құтқару жасақтарының жеке функцияларын қамтитын өртке қарсы қызметтерге тиесілі. Елдегі өрт сөндірушілердің аз ғана бөлігі кәсіби мамандар, қалған бөлігі - бұл негізгі жұмыс орнынан үзіліссіз жүзеге асырылатын әлеуметтік қызмет. Өрт сөндіру бөлімінің барлық қызметкерлері ерекше біліктілікке ие, жаттығулар мен жаттығуларға үнемі қатысады және қайта даярлаудан өтеді.

Ерекше қауіпті нысандарда тиісті кәсіпорындардың қаражаты есебінен мамандандырылған жақсы жабдықталған өрт сөндіру және авариялық-құтқару жасақтары жұмыс істейді. Ең қиын жағдайларда азаматтық мамандарды Ванген-ан-Ааредегі Швейцария қорғаныс министрлігінің инженерлік-құтқару орталығынан қосуға болады.

Швейцария Конфедерациясының азаматтық қорғаныс жүйесі қарулы қақтығыстар мен ауқымды төтенше жағдайларға байланысты қауіп-қатерлерге жауап беруге арналған. Суық соғыс дәуіріндегі қарсыластықты жеңгеннен кейін муниципалитеттер басқаратын ескерту жүйелері мен азаматтық қорғаныс

объектілері, аймақтық немесе кантондық органдар төтенше жағдайларға ден қою және панасыз қалған адамдарды уақытша орналастыру үшін қайта құрылды: бірлесіп, үлкен арнайы баспаналар мен шағын бомбалардан қорғану елдің барлық азаматтарын бір реттік орналастыру мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Кең инфрақұрылыммен және маңызды материалдық ресурстармен қатар, швейцариялық азаматтық қорғаныс жүйесі, негізінен азаматтық қорғаныстың резервтік-мамандары түрінде әсерлі адами ресурстарға ие. Азаматтық қорғаныс бөлімдерінде қызмет ету - барлық ер адамдар үшін міндетті болып табылатын әскерге шақыру қызметінен өту нұсқаларының бірі.

Төтенше жағдайларды жою жүйесі үнемі дамып келеді - оның жекелеген элементтерінің жұмыс істеуін үйлестіру жақсаруда, қатысушы органдар мен ұйымдардың өзара іс-қимылының құқықтық және ұйымдастырушылық тетіктері жетілдірілуде, азаматтық қорғаныс жүйесінің ресурстарын оңтайландыру мүмкіндігі жетілдірілуде пысықталды. Кешенді тәсілдің негізінде 2015 жылдан кейінгі кезеңге арналған Швейцарияның халықты қорғау жүйесін дамыту стратегиясы әзірленуде.

Жапондықтардың апаттарға дайындық, олардың салдарын жою және жою саласындағы тәжірибесінің кейбір ерекшеліктері. 2014 жылғы 11-12 наурызда Хиого префектурасының Кобе қаласында Солтүстік-Шығыс Азия аймақтық әкімшіліктері қауымдастығы аясында құрылған табиғи апаттар жөніндегі кіші комитеттің 12-ші отырысы өтті. Отырысқа кіші комитетке кірген барлық елдердің - Жапония, Қытай, Корея Республикасы, Моңғолия және Ресейдің тиісті ведомстволарының аймақтық өкілдері қатысты.

Хиого префектурасының апаттар орталығы негізінде мамандандырылған қызметтер мен төтенше жағдайлар кезінде жергілікті билік органдарының өзара әрекеттесу мүмкіндіктері, сондай-ақ олардың халықпен жұмысының әр түрлі формалары туралы презентация жасалды.

Префектуралық құрылымдардың тәжірибесімен танысу жапондық тарап келесі бағыттарға назар аударады деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

- халықты табиғи апаттарға және олар болғаннан кейінгі іс-шараларға жан-жақты дайындау. Негізгі екпін табиғи апаттар кезіндегі алғашқы қадамдарды, сондай-ақ апат кезінде өзін-өзі ұстау ережелерін әзірлеуге және насихаттауға аударылады. Тұрақты түрде өткізілетін тренингтердің тиімді жүйесі бар, олар іс жүзінде халықтың барлық қабаттары мен топтарын қамтиды - балабақшалардан бастап қарттар үйіне дейін;

- ғимараттар мен құрылыстардың сейсмикалық төзімділігін арттыруға бағытталған жаңа ғимараттар мен басқа да стандарттарды әзірлеу және қолдану, бұл табиғи апаттардың бұзылуын және бұзылуын азайтуға мүмкіндік береді;

- әр түрлі мемлекеттік және жергілікті органдар мен қызметтердің қызметін үйлестіру жүйесін жетілдіру Бұл бағыт ерекше маңызға ие, өйткені Жапонияда құзыретіне төтенше жағдайларға әрекет ету және олардың салдарын жою кіретін бірыңғай ұлттық құрылым жоқ.

Хего префектурасында түрлі төтенше жағдайлармен байланысты іс-қимылдар тәжірибесіне негізделген (атап айтқанда, 1995 жылғы жер сілкінісі және 2011 жылғы табиғи және техногендік апат, ең күшті жер сілкінісі және Фукусима-1-де болған цунамиден кейін). атом электр станциясы, ірі радиациялық апат болды), табиғи апаттарға дайындық және олардың салдарын жою жүйесі мұқият зерттеуге тұрарлық. Атап айтқанда, олар:

- мамандандырылған білімнің жетекші кадрларын даярлау тәжірибесі, сонымен қатар әртүрлі қызметтер мен ұйымдардың қызметін үйлестіру тетіктері;

- құрылыс стандарттарын, сонымен қатар құрылыс материалдарына қойылатын талаптарды үнемі жаңартып, жетілдіріп отыратын жүйе;

- қалпына келтіру жұмыстарын ұйымдастыру саласында - қалпына келтіру жұмыстарына қатысатын бизнес қауымдастық үшін әр түрлі преференциялар (салық ауыртпалығын төмендету, қаржыландыру процедурасын жеңілдету және т.б.) беру бойынша шаралар;

- құрылыс және қалпына келтіру жұмыстарын жеңілдету үшін заңнамалық актілерді әзірлеу тұрғысынан аймақтық органдарға қосымша өкілеттіктер беру шаралары;

- құрылыс-қалпына келтіру жұмыстарын бақылау мен үйлестірудің аймақтық орталықтарын қалыптастыру.

Жапондық мамандардың Солтүстік-Шығыс Азияның көршілес елдерінің мамандандырылған ақпараттық агенттіктерімен өзара іс-қимылды күшейту мақсатында жасаған елеулі күш-жігері ынтымақтастықтың алдын-ала арналарын дамытып қана қоймай, сонымен қатар дайындық кезінде пайдаланылатын өз әзірлемелерін, технологиялары мен жабдықтарын белсенді түрде ілгерілетуге мүмкіндік береді. төтенше жағдайлар және олардың салдарын жою.

2.1 Гуманитарлық көмек – имидж құралы

Соңғы бірнеше онжылдықта көптеген елдерде төтенше жағдайларға ден қою және олардың салдарын жеңілдету үшін қолданыстағы әлеуетті күшейтуде айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізілді. Алайда кейбір жалғасып жатқан табиғи апаттар елдердің ішкі ресурстарын сарқып жатыр. Өкінішке орай, бұл жаһандық жылынудан туындаған ауа-райы құбылыстарының одан әрі күшеюіне және қауіпті жағдайда өмір сүретін адамдар санының артуына әкелуде. Бұл жағдайларда төтенше жағдайдан зардап шеккен тұрғындарға гуманитарлық көмек көрсету үшін халықаралық деңгейде ынтымақтастық қажет. Соңғы кездегі төтенше жағдайлар сонымен қатар әлемдегі бірде-бір ел белгілі бір уақытта халықаралық көмекке мұқтаж болмайтындығына сенімді бола алмайтындығын көрсетті.

Төтенше жағдай кезіндегі гуманитарлық іс-қимыл халықтың осал топтарына көмек пен қорғауды қамтамасыз етуге және табиғи апаттардан немесе қақтығыстардан зардап шеккендердің негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған: суға және санитарияға, азық-түлікке, баспанаға және денсаулық

сақтауға қол жетімділі. Гуманитарлық қызмет дағдарысқа ұшыраған елдің билігі көрсеткен көмекті толықтырады және халықаралық қоғамдастық, ең алдымен халықаралық ұйымдар ұсынатын кең ауқымды көмек бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 6 наурыздағы № 280 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының 2020-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасында Қазақстан Республикасы өзінің сыртқы саясатын негізгі қағидаттар негізінде жүзеге асырады. Олардың бірі трансшекаралық сипаттағы сын-тегеуріндер мен қатерлерге ден қоюда, жанжалдарды реттеуде, қақтығыстан кейінгі елдерде бейбітшілікті нығайтуда халықаралық қоғамдастықтың интеграцияланған тәсілдерін әзірлеуді білдіретін ұлттық, өңірлік және жаһандық деңгейлердегі қауіпсіздік пен дамудың ажырамас байланысы.

Қазақстанның сыртқы саяси стратегиясылық мақсаттарына қол жеткізу үшін Қазақстанды халықаралық және өңірлік тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуде елеулі үлес қосатын халықаралық қоғамдастықтың белсенді және жауапты мүшесі ретінде көрсету қажет. Мақсатқа қол жеткізу үшін халықаралық бейбітшілік пен ынтымақтастықты нығайту, жаһандық және өңірлік қауіпсіздік пен өзара іс-қимыл жүйесінің тиімділігін арттыру бағытын жалғастырудамыз.

Шет елдерге қаржылық, техникалық және реципиент мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық дамуына, көмек ұсынуды үйлестіруге, сондай-ақ Қазақстан Республикасының әлемдік аренадағы рөлі мен беделін нығайтуға ықпал етуге арналған өзге де көмек көрсету саласындағы ұлттық саясатты дамыту мақсатында 2013 жылғы 9 сәуірде Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың жарлығымен Қазақстан Республикасының Дамуға ресми көмек саласындағы тұжырымдамасы бекітілген болатын. Бұл құжат еліміздің шет елдерге қаржылық техникалық және реципиент мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық дамуына, көмек ұсынудың мониторингіне, сондай-ақ Қазақстан Республикасының халықаралық қоғамдастықтағы рөлі мен беделін нығайтуға арналған өзге де көмек көрсету саласындағы ұлттық саясатты дамыту пайымын көрсететін құжат.

Тұжырымдама Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қазақстан Республикасының Сыртқы саясат тұжырымдамасына, Біріккен Ұлттар Ұйымы Жарғысының ережелеріне, БҰҰ-ның Мыңжылдық декларациясына және дамуға көмек саласындағы басқа да халықаралық құжаттарға, сондай-ақ тиісті халықаралық тәжірибеге негізделеді.

Дамуға ресми көмек және ресми ізгілік көмек - басқа мемлекеттердің аумақтарындағы әскери, экологиялық, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайларды жою мақсатында Қазақстан Республикасы өтеусіз көрсететін көмек.

Сонымен қатар, халықаралық тәжірибе қазіргі заманғы ізгілік көмектің неғұрлым ұзақ мерзімді көмекпен, оның ішінде төтенше жағдайларға деген

осалдықтың түпкі себептерін жоюдағы көмекпен, сондай-ақ олардың алдын алуға дайындықпен тығыз астасып кеткенін көрсетеді.

Қазақстан Республикасы халықаралық және өңірлік қатынастардағы өзінің өсіп отырған рөлі мен жауапкершілігін, сондай-ақ елдің экономикалық жағдайының серпінді жақсаруын түсіне отырып, орнықты дамудың жаһандық және өңірлік проблемаларын шешу, елдің әлемдік аренадағы рөлі мен беделін арттыру мақсатында дамуға көмек бойынша халықаралық іс-қимылдарға қатысуды өзінің сыртқы саясатының қажетті элементі ретінде қарастырады.

Елдің дамуының орнықтылығы онымен көршілес жатқан мемлекеттердегі, өңірдегі және тұтас алғанда әлемдегі жағдай мен даму деңгейіне барған сайын байланысты болып отырғандықтан қазіргі заманғы әлемде шет елдердің орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуы халықаралық, өңірлік және ұлттық қауіпсіздікке, ұлттық мүдделерді іске асыруға тікелей ықпал етуге қабілетті элемент ретінде қаралады.

Осыған орай, жаһандық сын-қатерлерге және өңірлік проблемаларға барабар жауап іздеу жүйесін құруға, дамуға ресми көмек және ізгілік көмек саласындағы қызметті үйлестіруді жоғарылатуға, сондай-ақ өңірлік және халықаралық қатынастардағы Қазақстанның рөлі мен беделін нығайтуға бағытталған осы саладағы айқын белгіленген саясаттың қажет екені сөзсіз.

Қазақстан Республикасының даму ресми көмекте басым бағыттарының бірі қоршаған ортаны қорғау болып табылады.

Ресейдің Төтенше жағдайлар министрлігінің қызметкерлері ең күрделі іздеу-құтқару жұмыстарын жүргізу үшін шет елдерге жіберілгендердің бірі. Ресейдің Төтенше жағдайлар министрлігі іздеу және құтқару жөніндегі халықаралық консультативтік топтың әдістемесін және БҰҰ-ның төтенше жағдайларды бағалау мен үйлестіру жүйесін белсенді түрде жалғастыруда.

2011 жылы Центроспас отряды INSARAG әдістемесі бойынша сертификатталды және «күрделі» сыныптағы іздестіру-құтқару отрядының біліктілігін алды, ол 2016 жылы тағы да расталды. 2016 жылы «орта сынып» біліктілігі үшін INSARAG әдістемесі бойынша Ресей ТЖМ Сібір аймақтық іздестіру-құтқару отрядының халықаралық сертификаты өтті. 2016 жылы Центроспас отрядының аэромобильді ауруханасы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының стандарттарына сәйкес осы халықаралық ұйымның жіктелуіне сәйкес 2-ші санатты тағайындаумен сертификатталды. Бұл жіктеу санаты төтенше жағдайлар аймағында екі апта бойы автономды жұмыс істей алатын, сондай-ақ науқастарды амбулаториялық қабылдауды жүзеге асыратын медициналық бригадаларға беріледі. Центроспас отрядының аэромобильді ауруханасы жедел медициналық көмек топтарының дүниежүзілік тізіліміне енгізілді. Ресей жедел медициналық көмек топтары осы Жаһандық тізілімге енгізілген үш елдің қатарына кірді. Ресей ТЖМ бөлімшелерінің халықаралық сертификаттары Ресейдің төтенше гуманитарлық әрекет ету корпусының дамуына зор үлес болып табылады.

1993 жылдан бастап Ресейдің Төтенше жағдайлар министрлігі зардаптарды жою саласындағы төтенше гуманитарлық өзара әрекеттесуді бастаған, министрлік екіжақты негізде шетелде 450-ден астам шұғыл операцияларды жүзеге асырды. Жалпы, Ресейдің гуманитарлық көмек географиясы табиғи төтенше жағдайлар мен әскери қақтығыстардан зардап шеккен 140-қа жуық мемлекетке қатысты. Ресейдің ТЖМ бірқатар шет мемлекеттерге 2014 жылғы 20 сәуірдегі № 259 Ресей Федерациясының Президентінің Жарлығымен бекітілген Халықаралық дамуға көмек саласындағы мемлекеттік саясат тұжырымдамасы шеңберінде жобалар мен операцияларды жүзеге асыру бойынша гуманитарлық көмек көрсетеді. Осылайша, Ресей Федерациясының халықаралық ұйымдардың қорларына аударымдары арқылы 200-ден астам операция жүргізілді, оның барысында 50-ден астам елге көмек көрсетілді.

Үлкен төтенше жағдайдан кейін көмекке шақыру жіберілген кезде, бүкіл әлем назары табиғи апаттан зардап шеккендердің гуманитарлық қажеттіліктеріне және оларды тез арада азық-түлікпен, дәрі-дәрмектермен және басқа да қажетті заттармен қамтамасыз етуге бағытталған күштерге аударылады. Табиғи апаттан құтқару операцияларын ұйымдастыру мен басқаруға қатысты аспектілер сирек назарда болады, бірақ олар гуманитарлық операциялардың сәтті өтуі үшін өте маңызды болуы мүмкін. Қабылдаушы тараптағы үкімет халықаралық көмекке қатысты басқару және реттеу мәселелерімен айналысуға жақсы әзірленуі тиіс.

Жоғарыдағы мәліметтерді қорытындылай келе, елімізде Төтенше жағдайлар министрлігіне қарасты гуманитарлық көмек және құтқару жұмыстары бойынша арнайы жасақ құру қажет. Жасақтың құрамына арнайы дайындықтан өткен, жоғары шеберлікке ие мамандар тартылуы тиіс. Шет тілі мамандарын да арнайы дайындықтан өткізу қажет.

Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігінің арнайы жасақ құтқарушылары шет елдерде орын алған төтенше жағдайда көмек көрсете отырып, Қазақстанның халықаралық аренадағы имиджіне оң әсер етіп, азаматтық қорғау саласына таптырмас тәжірибемен бөлісері анық. Бұл да бір еліміздің дамуына оң әсер етеді.

2.2 Өрт сөндірудегі еріктілер

Біздің елде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету ұлттық қауіпсіздікті, азаматтардың өмірі мен денсаулығын, қоршаған ортаны қамтамасыз етудің ажырамас бөлігі болып табылады және экономикалық және әлеуметтік дамуға тікелей әсер етеді.

Сонымен қатар, Қазақстанда жыл сайын өрттің және олардан қаза тапқандардың саны азаюда. Алайда, өрттің проблемасы әлі де маңызды болып отыр, әсіресе өрт сөндіру бөлімдері орналасқан жерлерден едәуір қашықтықта орналасқан шағын елді мекендерде. Өрт сөндіру бөлімдері бар елді мекендердің

саны жыл сайын артып келеді, бірақ әлі де көптеген ауылдар қорғаныссыз қалуда, олардың көпшілігінде өрт сөндіру бекеттерін салу қажет, бірақ бұл экономикалық жағынан тиімсіз.

Мәселені жергілікті тұрғындар арасынан ерікті өрт сөндіру жасағын құру арқылы шешуге болады. Өрт проблемасы өрт сөндірушілердің жалғыз мәселесі болмауы керек. Өрт қауіпсіздігі саласындағы тұрғындардың сауаттылығы және әр азаматтың өрт қауіпсіздігі талаптарын сөзсіз орындауы ғана сіздің үйіңізді немесе пәтеріңізді өрттен құтқарады.

Қазіргі экономикалық даму жағдайында мемлекеттік және қоғамдық істерді басқаруға, саяси және экономикалық мәселелер мен міндеттерді шешуге қатысатын қоғамдық ұйымдардың рөлі артып келеді. Қоғамдық ұйымдар тікелей халықтың мүддесіне қызмет етеді, бұқараның бастамасына сүйенеді, жоспарларын белсенді жүзеге асыру үшін халықтың қалың қабатын ұйымдастырады және жұмылдырады. Олардың қызметі бір-бірін өзара толықтыра отырып, мемлекеттік органдардың қызметімен тығыз байланысты.

Қоғамдық ұйымдар арасында маңызды орынды өрттің алдын алу және сөндіру бойынша жұмысқа жалпы халықты тарту мақсатында құрылған ерікті өртке қарсы ұйымдар алады.

Өрт қауіпсіздігін нығайту үшін белсенді күреске көпшілікке сүйене отырып, қоғамға арқа сүйеу, қоғамдық қауіпсіздік қауымдастықтарымен тығыз өзара әрекеттесу - бұл қызмет саласы күн өткен сайын маңызды бола түсуде. Өйткені өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қалалардың, ауылдық елді мекендердің және шаруашылық объектілерінің қатарын үнемі кеңейтуге мүмкіндік береді.

Өртпен күресудің тарихи тәжірибесі, шет елдердің тәжірибесі бұл мәселені шешудің ең ұтымды әдісі - ерікті өрт сөндіру жасағын құру болып табылады, оның басты міндеті - мемлекеттік өртке қарсы қызметінің қызмет көрсету аумағына жатпайтын елді мекендердегі өртті сөндіруге еріктілерді жұмылдыру.

Шетелдегі ерікті өрт сөндіру қызметі көп қырлы және гетерогенді, әр түрлі тарихи тамыры, ұлттық ерекшеліктері мен дәстүрлері бар. Сонымен бірге, барлық елдерде ол азаматтардың (кәсіби емес) өртпен күрестегі күш-жігерін біріктіру мақсатында құрылды.

Еуропалық елдердің көпшілігінде ерікті өрттен қорғау басшылықтың және негізгі техникалық персоналдың (жүргізушілер, ескерушілер, механиктер) ерікті өрттен қорғау материалды ынталандыру (толық немесе ішінара сыйақы) қағидаттары бойынша ұйымдастырылған. Ерікті өрт сөндіру жасағының қалған мүшелерінің қызметі жеңілдіктермен, өртті сөндіру бойынша жұмыстарды орындағаны үшін немесе өрт сөндіру бекетінде кезекшілік кезінде уақытына байланысты жалақымен ынталандырылады.

Айта кету керек, Еуропаның барлық дерлік елдерінде ерікті өрт сөндірушілерді марапаттау, айырмашылық және қоғамдық алғыс түрінде моральдық ынталандыру өте кең қолданылады. Ерікті өрт сөндірушілердің беделі өрт сөндіруші кәсібін құрметтеуге негізделген жоғары моральдық

негіздер мен тарихи дәстүрлердің арқасында, осы мамандықтың беделін осы елдердің билігі жүргізген өрт қауіпсіздігі саясатының арқасында қоғамдық пікірде көтеріп, мүмкін болды.

Еуропа елдерінің ерікті өрт сөндіру жасағының ерекшелігі - бұл өрт сөндіру техникасы мен өрт сөндіру техникасын жасау және өндірумен айналысатын кәсіби өрт сөндірушілермен және ғылыми-техникалық ұйымдармен қатар қоғамдық бірлестіктерге (кәсіподақтар, ассоциациялар және т.б.) кіреді.

Австрияда ерікті өрт сөндіру қызметін штаттар мен қауымдастықтардың муниципалдық органдары ұйымдастырады, ұсынады және қаржыландырады. Волонтерлік бөлімшелер кәсіби бөлімшелердің айналасында ұйымдастырылған, бірақ өте шектеулі ақылы мүшелікке ие. Австриядағы ерікті өрт сөндірушілер саны кәсіби өрт сөндірушілер санынан асып түседі. Ерікті өрт сөндірушілерді даярлауға ерекше назар аударылады. Тәжірибелік оқыту оқытудың негізгі әдісі болып саналады. Австриялық ерікті өрт сөндірушілердің ерекшелігі - алғашқы дайындықтан өтіп, алғашқы өрт сөндіру дағдыларын алған жаппай резервтің болуы.

Өрт сөндіруден басқа, ерікті өрт сөндірушілер өртті насихаттау және бұқаралық іс-шараларды қолдану арқылы өрттің алдын алу бойынша белсенді жұмыс жүргізуде. Волонтерлік дәстүрлерді сақтауға және сақтауға көп көңіл бөлінеді, өрт-техникалық тақырыптағы мұражайлар желісі дамуда, өрт атрибутикасын жинау кең таралған. Өрт сөндірушілердің ерікті жасағының қоғамдық пікір алдындағы беделі жоғары деңгейде сақталады.

Бельгияда елдің өрт сөндіру жасақтарының барлығы дерлік ерікті өрт сөндірушілерден тұрады. Ерікті өрт сөндірушілер өте кең жеңілдіктерге ие, сондықтан ерікті өрт сөндіру жасақтарын жалдау кезінде техникалық мамандарға, спортшыларға және либералды кәсіп иелеріне басымдық беріледі. Өрт сөндірушілердің шамамен 7%-ы әйелдер. Ерекше сандағы өрт сөндіру командаларын резервке алу және қолдау қызметі ретінде қолдана отырып, оларды іріктеу және оқыту болып табылады.

Ұлыбританияда ерікті өрт сөндірушілердің ұлттық ұйымы жоқ. Алайда ерікті өрт сөндірушілер барлық өрт сөндіру бірлестіктерінде, соның ішінде өрт техникасын өндіру және сату бірлестіктерінде және өрт қауіпсіздігі саласындағы ғылыми ұйымдарда ұсынылған. Ұлыбританиядағы ерікті өрт сөндіру қызметі кәсіби бөлімшелерді толықтырушы болып саналады және қажет болған жағдайда өрт сөндіруге және алдын алуға қатысады.

Нысандарда аумақтық бөлімшелермен қатар өрттен ерікті қорғаныс құрылуда. Объектілік бригадалар басшыларының белгіленген лауазымдары негізінен кәсіби мамандардан алынады. Ауылдық жерлерде және шағын елді мекендерде кәсіби өрт сөндіру жасағы жанынан ерікті өрт сөндіру қызметі құрылады. Шотландия мен Солтүстік Ирландияда ғана ерікті өрт сөндіру командалары бар.

Данияда елде өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті кәсіби өрт сөндіру бригадасына жүктелген. Ерікті өрт сөндірушілер өте аз. Кәсіби өрт сөндіру бригадасына муниципалитеттер қолдау көрсетеді. Өнеркәсіптік кәсіпорындарда жеке өрт сөндіру қызметі бар.

Ирландияда тек астана Дублинде ғана кәсіби өрт сөндіру қызметі бар, қалған барлық елді мекендерді ерікті өрт сөндірушілерден және кәсіби өрт сөндірушілердің минималды санынан тұратын аралас өрт бригадалары күзетеді.

Италияда Ұлттық өрт корпусы еріктілерден тұрады, негізінен заң бойынша автоматты түрде ерікті резервке жазылатын кәсіби өрт сөндірушілерден тұрады.

Люксембургтің өрт сөндіру қызметі түгелдей дерлік ерікті өрт сөндірушілерден тұрады, тек елордада кәсіби өрт сөндіру командалары бар. Еліміздің заңнамасы әр аймақты (елді мекенді) өзінің өртке қарсы қызметі болуға міндеттейді. Ерікті өрт сөндірушілерді оқытуды ұйымдастыруға жергілікті билік жауапты. Өрт сөндірушілерге арналған жабдықтар (арнайы киімдер, арнайы аяқ киімдер, шлемдер, жеке өрт сөндіру құралдарын сатып алу) еріктілер есебінен жүзеге асырылады. Өрт сөндірушілердің ерікті құрамына қызмет ету үшін әйелдер алынады.

Финляндияда ерікті өрт сөндіру жасақтары қалаларда да, ауылдық жерлерде де ұйымдастырылады. Оларға құтқару бөлімі бөлген қаражат және қалалық магистраттардан немесе ауылдық қоғамдастықтардан алынған гранттар қолдау көрсетеді.

Францияда ерікті өрт сөндірушілер өрт сөндірушілер санының шамамен 90% құрайды. Ерікті өрт сөндіру жасақтарының қызметі өрттің алдын алуға және сөндіруге ғана емес, сонымен қатар барлық төтенше жағдайларда көмек көрсетуге, табиғи апаттардың салдарын жоюға бағытталған. Өртпен күресу барлық көмектің 13% құрайды.

Германияда өрт сөндірушілердің волонтерлік қызметін ұйымдастыру принциптері Ресейдегі өрт сөндірушілердің волонтерлік қызметін ұйымдастыру принциптерінен айтарлықтай ерекшеленеді. Германияда 16 штаттың әрқайсысында ерікті өрт сөндірушілер одағының федералды басқару органы жоқ. Әрбір жер жердің ерікті өрттен қорғау туралы өзінің заңдарын, өрттен қорғауды ұйымдастыру тәртібі мен техногендік апаттардан қорғау тұжырымдамасын әзірледі және бекітеді. Бұл құжаттар белгілі бір Германияның қаржылық жағдайына байланысты мазмұны жағынан айтарлықтай өзгеше болуы мүмкін. Сонымен қатар, өрістердің әрқайсысында ерікті өрттен қорғауды ұйымдастыру принциптері шамамен бірдей.

Заңға сәйкес әр қоғамдастық өрт сөндіру бөлімін құруға міндетті. 90 мыңнан астам тұрғыны бар қалаларда ерікті өрт сөндіру жасақтарымен бірге кәсіби өрт сөндіру жасақтары ұйымдастырылады. Халқының саны 90 мыңнан аспайтын қалаларда ерікті өрт сөндіру бригадасы ұйымдастырылады, оның құрамына орталық диспетчерлік байланыс орталығына қызмет көрсету және алғашқы өрт сөндіру көлігінің кетуін қамтамасыз ету үшін құрамы штаттық

жұмысшылармен толықтырылады. Өртке қарсы ерікті жасақтың барлық мүшелерінің 80% -ы ауылдық жерлерде тұрады.

Мысалы, Рейнланд-Пфальц штатында өрт сөндіру жасақтарының жалпы саны 62 миллион адамды құрайды (оның ішінде 60 мың ерікті өрт сөндірушілер, 1 мың кәсіби өрт сөндірушілер және 1 мың өрт сөндірушілер), 3,5 миллион халқы бар.

Өрт сөндірушілердің ерікті бөлімшелерінің саны орташа алғанда 100 адамды құрайды. Өрт сөндірудің ерікті жасақтары 90 мың адамнан аз халқы бар елді мекендерді қорғайды. Бөлімшелердің саны ерікті өрт сөндіру жасағының жедел бөлімшесінің шақыру орнына келу уақыты 8 минуттан аспауы керек екендігі туралы жарғылық шарттан анықталады. Германияда ерікті өрт сөндірушілердің бірыңғай федералды тізілімі жоқ және олардың саны әр бөлімге бөлек жазылады. Ерікті өрт сөндіру жасағының жедел бөлімдерін құру және ұстау жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жүктелген. Ерікті өрт сөндіру жасағының жедел бөлімдерін күтіп ұстауға арналған шығындар бөлімі сметамен анықталады, оны бөлімше басшылығы жасайды және бургомистер бекітеді. Ерікті өрт сөндіру жасағының жедел бөлімшелерінде штаттық бірлігі жоқ және заңды тұлға құқықтарымен қамтамасыз етілмеген. Күнделікті өмірде ерікті өрт сөндіру бөлімінің өрт сөндіру бекеттері құлыптаулы.

Полиция бөліміне өрт туралы қоңырау түскен кезде кезекші диспетчер ерікті өрт сөндірушілердің пайджерлеріне ақпарат жібереді, онда қоңыраудың мақсаты, оқиға болған жер, қоңырауға қызмет көрсететін мамандардың тізімі (дәрігерлер, жүргізушілер) көрсетіледі. , сүңгуірлер, құрылымдық талдау мамандары және т.б.). Өрт сөндірушілердің еріктілері негізгі жұмыс орнын тастап, өрт сөндіру бекетіне заңмен белгіленген 8 минуттық стандартты сақтауға мүмкіндік беретін уақытта келуге міндетті. Өрт сөндірушілердің ерікті өрт сөндірушілер жедел өрт сөндіруге жұмсаған уақыты үшін және оқу кезеңінде негізгі жұмыс орнында жалақы алады.

Кейіннен жұмыс берушілердің ерікті өрт сөндірушілерге негізгі жұмысында болмаған кезде жалақы төлеуге арналған қаржылық шығындары жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қаражаты есебінен өтеледі. Барлық ерікті өрт сөндірушілер жедел жұмыстарды орындау кезінде қайтыс болған, жарақат алған немесе мүгедек болған жағдайда міндетті сақтандыруға жатады. Жедел өрт сөндіру бөлімшелері санының 30% -ына дейін ерлермен бірдей жұмыс жасайтын әйелдер (соның ішінде оттегі оқшаулағыш газқағарларда жұмыс істейді, биіктікте жұмыс істейді, зардап шеккендерді құтқаруға қатысады). Ерікті өрт сөндірушілерде бұдан басқа ынталандыру мен жеңілдіктер жоқ.

Рейнланд-Пфальцтың оқу бөлімі ерікті өрт сөндірушілерді де, кәсіби өрт сөндірушілерді де дайындайды. Ерікті өрт сөндірушілерді оқыту ұзақтығы - 10 апта, ал кәсіби өрт сөндірушілер үшін - 40 апта. Оқу орталығы бір уақытта 128 адамды оқытады және жылына 10 ай үздіксіз жұмыс істейді. Оқу орталығы заманауи жабдықтармен қамтамасыз етілген, өрт сөндірушілерді оқытуға арналған әртүрлі қондырғылар мен үй-жайлар бар, оны құруға 40 миллионнан

астам неміс маркасы (шамамен 20 миллион АҚШ доллары) жұмсалды. 1964 жылдан бастап елде жастардың өрт сөндіру жасағы жұмыс істейді.

Швецияда ерікті өрт сөндіру қызметі елдің өрт сөндіру құрамасының 80%-дан астамын құрайды. Ерікті өрт сөндіру жасағын ұйымдастыруға және пайдалануға муниципалитеттер жауап береді. Муниципалитеттің өрт сөндіру бригадасына (кәсіби де, ерікті де) өртті сөндіру, адамдарды құтқару және әртүрлі төтенше жағдайларда көмек көрсету функциялары жүктелген.

Құрама Штаттарда ерікті өрт сөндіру жасақтарының саны кәсіби өрт сөндірушілерден бес есе көп және бұл қатынас өсуге бейім. Жеке волонтерлік командалар арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар, бұл оларды ұйымдастыру мен қызмет тәжірибесін қорытуды өте қиын етеді. Сонымен, кейбір командалар шағын ауылдық елді мекендерге қызмет етеді, ал қалғандары қоныстанған аудандарға қызмет етеді, ал бюджеті мен персоналы көп.

Бүгінде Өзбекстанның ерікті өрт сөндіру қоғамы мемлекеттік өрт қадағалау органдарымен бірлесіп, өрттің алдын алу, тұрғындарды өрт қауіпсіздігі шараларына үйрету бойынша өз функцияларын сәтті орындауда. Бірлескен жоспарланған іс-шаралар тәжірибесі елді мекендер мен ел экономикасы объектілерінің өрт қауіпсіздігін күшейтуде нақты нәтижелер береді.

Сонымен бірге ерікті және ведомстволық өрт сөндіру жасақтарын даярлау жүйесін жетілдіру бойынша нақты жұмыстар жүргізілді, Үкіметтің тиісті шешімдері қабылданды, ерікті және ведомстволық өрт сөндіру жасақтарының қызметін ұйымдастырудың жаңа тәртібі бекітілді, сонымен қатар ерікті өрт сөндірушілер қатарына азаматтарды қабылдау тәртібі бекітілді.

Өзбекстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 23 мамырдағы Жарлығы бойынша, ауылдық жерлерде және алыс елді мекендерде ерікті өрт сөндіру бөлімдерін құруға көмек көрсету, сондай-ақ оларды материалдық және әлеуметтік ынталандыру жергілікті мемлекеттік органдардың жанында құрылған өрт қауіпсіздігі жөніндегі комиссияның басты міндеті болып табылады. Өрт сөндірудің ерікті бөлімшелерін құруды және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз ететін нормативтік құқықтық актілердің орындалуын бақылауды Министрлер Кабинеті жүзеге асырады.

Бүгінгі күні ұйымдарда және елді мекендерде ерікті сөндіру бөлімдері Мемлекеттік немесе ведомстволық өрт қауіпсіздігі қызметі бөлімшелерінің болуына қарамастан құрылуда.

Өрт сөндірудің ерікті жасақтары ерікті өрт сөндіру командалары түрінде құрылады және тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктің өрт қауіпсіздігі жүйесінің құрамында болады.

Елді мекендерде өрттен қорғау бойынша ерікті бөлімшелер мемлекеттік өртке қарсы қызмет бөлімшелерінен қашықтықты ескере отырып азаматтардың өзін-өзі басқару органдарының шешімдері негізінде құрылады.

Азаматтардың өзін-өзі басқару органы 10 күн ішінде ерікті өрт сөндіру бөлімін құру, қайта құру және тарату туралы шығу аймағында тиісті елді мекен

орналасқан мемлекеттік өртке қарсы қызметтің жергілікті органына одан әрі тіркеу немесе оны қайта тіркеу мақсатында хабарлайды. Кезекшілікті ұйымдастыру үшін командалар (отрядтар) ұйымдардағы жұмыс ауысымының санына және елді мекендерде кемінде төрт ауысымдық ауысымға бөлінеді.

Ерікті өрт сөндірушілерді даярлау тәртібі келесідей. Өрт сөндіруші-ерікті алғашқы даярлау азаматтардың өзін-өзі басқару органының өтініші бойынша өрт сөндіру жөніндегі мемлекеттік қызметтің нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес мемлекеттік өрт сөндіру қызметі бөлімшелерінің базасында тегін жүзеге асырылады.

Алғашқы дайындықты аяқтаған ерікті өрт сөндірушілер елді мекеннің ерікті өрт сөндіру бөлімшелерінің қызметіне қатысатын ерікті өрт сөндірушілер тізілімінде немесе ерікті өрт сөндіру ұйымдарының тізілімінде тіркеледі.

Азаматтардың өзін-өзі басқарудың органына тіркелген ерікті өрт сөндірушіге бес жыл мерзімге ерікті өрт сөндіруші картасы беріледі. Жарамдылық мерзімі аяқталғаннан кейін, егер оларды қайта тіркеуден өткізіп, ерікті өрт сөндірушінің қосымша оқудан өткендігін растайтын құжаттар болса, карталарды жаңасына ауыстыруға болады.

Ерікті өрт сөндіру жасағының бөлімшелерін (отрядтарын, бригадаларын) қаржылық және материалдық-техникалық қамтамасыз ету осы бөлімшелер (отрядтар, бригадалар) құрылған азаматтардың өзін-өзі басқару органдарының ұйымы, заңды тұлғалардың қайырымдылықтары және жеке тұлғалар, сондай-ақ заңнамада тыйым салынбаған басқа қаржыландыру көздері есебінен жүзеге асырылады.

Ерікті өрт сөндіру қызметінде материалдық ынталандыру басшылықтың және негізгі техникалық персоналдың (диспетчер, жүргізуші, механик) толық немесе ішінара сыйақы негізінде жүзеге асырылады. Ерікті өрт сөндіру жасағының қалған мүшелерінің қызметі өртті сөндіру бойынша жұмысты орындағаны үшін немесе өрт сөндіру бекетіндегі кезекшілік кезінде уақыттық жалақымен ынталандырылуы мүмкін.

Ерікті өрт сөндірушілерді моральдық ынталандыру марапаттар, айырым белгілері, бағалы сыйлықтар және қоғамдық алғыс түрінде, оның ішінде мемлекеттік өртке қарсы қызметтің ұсынысы бойынша жүзеге асырылады.

Ал өзіміздің елімізде нормативтік құқықтық актілерді талдау ерікті өрт сөндірушілердің жеңілдіктері мен әлеуметтік кепілдіктері жоқтығын және олардың жеке сақтандыруы іс жүзінде жүзеге асырылмағанын көрсетеді.

Бастапқыда шешуді көздеген негізгі проблемалық мәселелер де бүгінде шешімін таппай келеді.

Біріншіден, үкіметтік деңгейлердің ешқайсысына ерікті өрт сөндіру жасақтарын құру және олардың қызметін үйлестіру бойынша тікелей міндет жүктелген жоқ, тіпті мұндай құқық анықталмаған.

Екіншіден, бүгінгі күнге дейін ерікті өрт сөндіру жасақтарын қаржыландыру мәселесі толық шешілмеген күйінде қалып отыр.

Үшіншіден, өртті ерікті түрде сөндіру жөніндегі нормативтік құжаттарда бұл қызметке халықтың қалың бұқарасын тартудың нақты тетігі белгіленбеген, азаматтардың ерікті өрт сөндірушілер қатарына тәуелсіз кіруінің мотивациялық құралы әлі жасалынбаған. Төртіншіден, заңды тұлғалардың өрт сөндірушілердің еріктілігін қолдау мен дамытуға қатысуы үшін нақты қызығушылық жоқ.

Ерікті өрт сөндіру жасақтарын дамыту, әсіресе мемлекеттік өртке қарсы қызмет бөлімшелерінен шалғай орналасқан елді мекендерде өрттің жедел жағдайын басқаруға оң әсерін тигізеді және профилактикалық жұмыстардың тиімділігін арттырады.

Қазақстанда ерікті өрт сөндіруді дамыту маңызды тақырып болып табылады, оның дамуы жалпы волонтерлік институттың дамуына алып келеді. Көбіне осы салада кәсіби білімі бар адамдар ерікті өрт сөндіру жасағы қатарында жұмыс істей бермейді. Ең алдымен, осы саланы дамыту үшін ерікті өрт сөндірушілердің алдында тұрған барлық талаптарға және негізгі міндеттерге жауап беретін жоғары сапалы технологиялар мен жабдықтар қажет.

Қазіргі уақытта волонтерлікті дамыту әрқайсымыздың қамқорлығымыз. Қандай да бір жолмен қоғам волонтерліктің дамуына қатты назар аударуы керек. Ерікті өрт сөндіру жасақтарын мемлекеттік қолдау және мемлекеттік реттеу маңызды.

Мобильді, жақсы жабдықталған және дайындалған ерікті өрт сөндіру қызметі - бұл ұзақ және күрделі процесс, ол он жылдан астам уақытты алуы мүмкін, бірақ бұл бағытта жүру қажет екені сөзсіз. Бұл қозғалысты басты мәселелерді шешуден бастау керек: ерікті өрт сөндіру жасақтарын қайда, қалай және қандай мөлшерде құру керек, еріктілер қандай дайындықта болуы керек, адамдар ерікті өрт сөндіру жасақтарын толықтыруы үшін қандай жағдайлар жасау керек, қалай қаржыландыру керек және т.б.

Статистикалық деректердің талдау нәтижелерін ескере отырып, ерікті өрт сөндіру жасақтарын құру, оларды оқыту, сапалы қаржыландыру және өртті сөндіруге қатысуға тиімді жұмылдыру өлім мен шығынды азайтуға әкеледі деген қорытынды жасауға болады.

2.3 Төтенше жағдайды жоюдағы инновациялар

Ұшқышсыз ұшу аппараты - бортында экипажы жоқ әуе кемесі. Ұшқышсыз ұшу аппараттарының әр түрлі дербестігі болуы мүмкін - қашықтан басқарудан толық автоматтыға дейін, сонымен қатар дизайны, мақсаты және басқа да көптеген параметрлерімен ерекшеленеді.

Соңғы он жылда пилотсыз ұшу аппараттары, әсіресе әлемнің ең дамыған елдерінде үлкен танымалдылыққа ие болды. Дрондарды қолдану аясы айтарлықтай кең. Олар қалалық және шалғай аудандардағы қозғалыс жағдайын, ормандардағы өрт жағдайын немесе аймақтардағы тасқын суларды және т.б. бақылауға алады. Қызметті орындау кезінде дрондар кадрларды ноутбукке жібереді, оның көмегімен пилотсыз көлікті басқаруға болады.

Дрон - құтқарушының керемет аналогы. Бұл Австралияда дәлелденді: жергілікті қызмет жағалау аймағын бақылау үшін орнатылған мультикоптерді сынақтан сәтті өткізді. Құрылғы суға шомылушыларды ескертіп қана қоймай, қажет болған жағдайда суға батып бара жатқан адамға құтқару шеңберін тастай алады.

Қазақстан Республикасының аумағы табиғи және техногендік қауіп-қатердің барлық дерлік түрлері орын алады, соның ішінде жер сілкінісі, су тасқыны, көшкін, сел, қар көшкіні, құрғақшылық, қатты температура, эпидемия, бөгеттердің бұзылуы және зиянды заттардың қоршаған ортаға таралуы.

Әр төтенше жағдай тікелей экономикалық шығындар тудыратыны анық. Салдарынан төтенше жағдайлар қоғамның ұзақ мерзімді дамуына және оның қауіпсіздігіне кері әсерін тигізеді. Нәтижесінде апаттар қаупін азайту және тұрақты даму бірін-бірі толықтыратын мақсаттар болып табылады.

Осыған байланысты апаттар қаупін азайту мәселелерін шешу болашақтағы қауіп-қатерлерді ескере отырып, оларды болжау және алдын-алу әдістерін әзірлеу, оларға тиімді әрекет ету үшін жағдайлар жасау және оларды тұрақты дамуды жоспарлаудың ажырамас бөлігі ретінде қарастыру арқылы кешенді болуы керек .

Қазіргі әлемді жаңа технологиялар мен инновацияларсыз елестету мүмкін емес. Инновация адам өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеттерінде өнімді болуға мүмкіндік береді. Халықты табиғи апаттардан және төтенше жағдайлардан қорғау жүйесінің жұмыс істеу тәжірибесін жалпылау алдыңғы қатарлы технологияларды енгізу, аэромобильді құтқару құралдарын қолдану және күштерді жоғары өнімді техникалық құралдармен жарақтандыру арқылы әрекет ету тиімділігін арттыруға болатындығын көрсетеді. Жоғары технологиялар қолдануға көшу қазіргі кезеңдегі ғылыми-техникалық революцияның маңызды буыны болып табылады.

Заманауи техникалық құралдарды пайдалану, профилактикалық іс-шараларды, ықтимал қауіпті аймақтарды бақылауды, іздестіру-құтқару жұмыстарын жүргізу кезінде төтенше жағдайларды жою бойынша іс-шараларды неғұрлым тиімді ұйымдастыруға, сол арқылы әлеуметтік-экономикалық зардаптарды азайтуға мүмкіндік береді.

Талдау көрсеткендей, Қазақстан Республикасында жыл сайын 15 мыңға жуық табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар орын алады, соның салдарынан шамамен 3000 адам қайтыс болады және 4200 адам жарақат алады.

Төтенше жағдайларды жою кезінде инновациялық техникалық құралдарды пайдалану шұғыл авариялық-құтқару жұмыстарын жүргізу бойынша басқарушылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді, сол арқылы табиғи апаттар мен төтенше жағдайлардың әлеуметтік-экономикалық салдарын барынша азайтады. Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігінің аумақтық бөлімшелерінің функцияларын талдау перспективалық инновациялық технологияларды енгізу, пилотсыз ұшу аппараттарын пайдалану арқылы жедел әрекет етуді арттыруға болатындығын көрсетеді.

2020 жылы «112» бірыңғай кезекшілік-диспетчерлік қызметі пультына халықтан **6 237 678** қоңырау келіп түсті. Нәтижесінде шамамен 11,4 мың адам құтқарылып, 17615 мың адам эвакуацияланды, 438 зардап шеккендерге медициналық көмек көрсетілді.

«Қазавиаспас» АҚ авиакомпаниясы іздеу-құтқару жұмыстары, өртті сөндіруге қатысу, персоналды ауыстыру бойынша 1726 ұшу сағатын жасады. Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігінің алдында тұрған міндеттерді орындаудың маңыздылығы мен күрделілігі Қазақстан Республикасының спецификалық ерекшеліктерімен анықталады: кең территория, халықтың орташа тығыздығы, тұрақты табиғи апаттар аймақтарының болуы (жер сілкінісі, су тасқыны және сел, орман өрттері, қар көшкіндері және т.б.).

Техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар мен апаттар қаупінен туындаған жоғары тәуекелдер негізгі өндіріс орындарының тозуымен байланысты.

Төтенше жағдайлар министрлігі қызметкерлерінің негізгі міндеттерін орындау үлкен тәуекелмен байланысты және аса шеберлікті талап ететіні анық. Азаматтық қорғау органдары қызметкерлерінің табиғи және техногендік апаттарды алдын алу, жою барысында өмірі мен денсаулығына зиян келтірмеу мақсатында қызметкерлердің міндеттерін мүмкіндік шегінде жаңа технологиялармен орындауға ауыстыру қажет. Бұл шешім, қызметкерлердің қызмет атқару барысында өз өмірі мен денсаулығына қауіпті сәттерді азайтары сөзсіз.

Апат орын алған уақытта, ең басты мақсат қауіпті оқшаулау болып табылады. Осы сәттерде адамның жетуі қиын немесе өмірі мен денсаулығына қауіп төнген уақытта жаңа технологияны қолдану таптырмас мүмкіндік. Өз кезегінде аталған технологиялар қауіпті аймақтарды жедел бақылау мақсатында қолданылуы ықтимал. Жоғарыдағы мақсаттарды мүлтіксіз орындау үшін робототехника қолданылуы тиіс.

Әдетте, төтенше жағдай аймақтарын, аумақтық бөлімшелерді барлау мәселелері Төтенше жағдайлар министрлігі авиакомпаниялармен, атап айтқанда «Қазавиаспас» АҚ-мен немесе бар болған жағдайда жеке меншік компаниялармен келісімшарттар жасасу арқылы шешіледі. Бірақ әр түрлі факторларға байланысты пилоттық авиацияның мүмкіндіктерін пайдалану әрдайым тиімді бола бермейтінін ескеру қажет:

- жауап беру уақыты өте ұзақ болғандықтан (7 сағатқа дейін);
- үлкен қаржылық шығындар;
- ауа-райы жағдайларына, сондай-ақ бірқатар басқа факторларға қатаң тәуелділік.

Ресей Федерациясында, сондай-ақ Батыс Еуропаның жетекші елдерінде пилотсыз ұшу аппараттарын қолдану тәжірибесін талдағаннан кейін құтқару бөлімшелеріне төтенше жағдайларға барлау жүргізу үшін уақыт пен қаржылық шығындарды қысқартуға көмектесетін бірқатар оң аспектілерді анықтауға

болады. Ұшқышсыз ұшу аппараттарын пайдаланудың жағымды аспектілеріне мыналар кіреді:

- қолданудың қарапайымдылығы мен арзандығына байланысты экономикалық орындылығы;

- кез-келген қажетті жерге көтерілу және қону мүмкіндігі;

- төтенше жағдайларды жою штабының нақты уақыт режимінде төтенше жағдайлар орнынан сенімді фото және видео ақпараттар алуы;

- төтенше жағдай аймақтарын барлауға адами ресурстарды тартуды азайту.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты ТЖМ-нің мүддесі үшін пилотсыз ұшу аппараттарын пайдалану өте өзекті болып табылады. Ұшқышсыз ұшу аппараттары нағыз дамуды бастан кешуде. Әр түрлі мақсаттағы, әр түрлі аэродинамикалық схемалардағы және әртүрлі тактикалық-техникалық сипаттамалары бар ұшқышсыз ұшу аппараттары әр түрлі елдердің әуе кеңістігіне көтеріледі. Оларды қолданудың сәттілігі, ең алдымен, микропроцессорлық компьютерлердің, басқару жүйелерінің, навигацияның, ақпараттың берілуінің және жасанды интеллекттің қарқынды дамуымен байланысты.

Осы саладағы жетістіктер ұшудан қонуға дейін автоматты режимде ұшуға, жер және су бетін бақылау мәселелерін шешуге, зардап шеккендерді құтқарушылардың жетуі қиындық туғызатын жерлерде іздеуге мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда пилотсыз ұшу аппараттарының түрлерінің ғана емес, сонымен қатар пилотсыз ұшақта қолданылатын жабдықтың (мақсатты жүктемелері және олардың ұшу операцияларында бір уақытта пайдалану үшін олардың тіркесімдерінің мүмкіндіктері) түрлері, модификациялары өте кең. Қазіргі уақытта пилотсыз әуе жүйелерін өндірушілер қолдану аясы мен пайдалану уақыты бойынша әртүрлі модельдер желісін ұсынады. Соңғы 7 жыл ішінде пилотсыз ұшу жүйелерін өндірушілердің инженерлік-техникалық мүмкіндіктері айтарлықтай көбейді. Бұл бағыт мемлекеттік органдар арасында ғана емес, сонымен қатар ірі өндірістік нысандардың иелері мен азаматтар арасында да үлкен сұраныс пен қызығушылық тудыруда.

Қазіргі уақытта ұшқышсыз ұшу аппараттары көптеген шетелдік құтқару бөлімшелерінде дағдарыс жағдайында басқару және жедел ақпарат алу үшін кеңінен қолданылады. Олар экипаждардың өміріне қауіп төндірумен және қымбат басқарылатын ұшақтардың жоғалуы мүмкіндігімен байланысты миссиялар кезінде ұшақ пен тікұшақты ауыстыра алады.

Құтқару бөлімшелерінің мүдделері үшін пилотсыз ұшу аппараттарымен шешілетін негізгі міндеттер:

1. берілген аумақтағы объектілерді іздеу;
2. ізделетін объектілердің нақты координаттарын және төтенше жағдай аймағының шекараларын анықтау;
3. төтенше жағдай аймағын бақылау;
4. төтенше жағдайлар аймақтарында пилотсыз ұшу аппараттарын ретранслятор ретінде пайдалану;

5. мобильді топтарды (құтқарушыларды) ұялы байланыспен қамтамасыз ету;
6. төтенше жағдай аймағында уақытша байланысты қамтамасыз ету (ұялы телефон байланысы GSM және немесе Wi-Fi);
7. орман өрттерін анықтау мақсатында орман алқаптарын бақылау;
8. мобильді іздеу топтарының объектілеріне ақпараттық қолдау және басшылық;
9. бейне және фотография;
10. мұз кептелістерін, тасқын және сел жағдайларын бақылау; су бетінің экологиялық мониторингі;
11. химиялық және радиациялық апаттар аймағындағы өлшеулер;
12. қар көшкіні құрбандарын іздеу;
13. ағымдағы жағдайдың өзгеруін ескере отырып, құтқару бөлімшелерінің іс-әрекеттерін тиімді және уақытылы басқаруға.

Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің 2015 жылғы 20 наурыздағы №259 бұйрығымен бекітілген Кәсіби авариялық-құтқару қызметтерін жарақтандыру және кинологиялық қызметтерді қамтамасыз ету нормаларында құтқару бөлімшелері пилотсыз ұшу аппараттарымен жабдықталуы тиіс делінген. Алайда, бұл мәселе шешімін таппады.

Қазақстан Республикасының құтқару бөлімшелеріне пилотсыз ұшу аппараттарын енгізу төтенше жағдайдың алдын алу және жоюда даму динамикасына қатысты ақпараттық олқылықтардың орнын толтыруға айтарлықтай ықпал етеді, бұл авариялық-құтқару жұмыстары туралы шешім қабылдау уақытын қысқартады және нәтижесінде табиғи апаттар мен төтенше жағдайлардың әлеуметтік-экономикалық салдары.

Қазіргі әлемде адамның өмір сүру сапасын жақсартумен қатар, оның өмірі мен мүлкін қорғауда да заман ағымына ілесу өте маңызды.

Қазақстан Төтенше жағдайлар министрлігі жеке құрамының өміріне жаңа заманауи технологияларды енгізу, жағдайды бағалау және басқарушылық шешімдер қабылдау, сонымен қатар авариялық-құтқару жұмыстарының жүргізілуін бақылау жылдамдығы мен сапасының артуына ықпал етеді. Пилотсыз әуе жүйелерін пайдалану - бұл Қазақстан Төтенше жағдайлар министрлігінің техникалық прогресінің даму жылдамдығының талабы.

Белгілі бір жағдайда дронды пайдалану тиімділігі ұшқышсыз ұшақтың сыртқы ұшқышының және ұшуды басқаратын және ұшудың міндеттері мен мақсаттарын құрайтын адамдардың дайындық деңгейіне немесе біліктілігіне тікелей байланысты екені анық. Яғни, «жоғарыдан қарауды» әр қырынан жасауға болады.

Бүгінгі күні жауапкершілік пен жұмыс сапасына нақты талаптары бар «пилотсыз ұшақтың сыртқы ұшқышы» мамандығы жоқтығын мойындау қажет. Бұл санаттағы мамандарға арналған нақты оқыту бағдарламалары жоқ. Сондай-ақ, белгілі бір мәселелерді шешу кезінде ұшқышсыз ұшудың нақты әдістері жоқ. Қазіргі уақытта мұның бәрі тәжірибелік түрде қалыптасуда.

Ауқымды төтенше жағдайларды жою кезінде көршілес гарнизондардың күштері мен құралдарын тартуға болады, сонымен қатар төтенше жағдайлар мен табиғи апаттар аймағында «үлкен» және «кіші» авиацияның бір уақытта жұмыс жасау қажеттілігі туындайды. Бұл жағдайда ұшу жетекшісінің рөлі авиациялық жұмыстардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ерекше өзекті болып табылады, ол бір адамдық басқару принципіне негізделуі керек.

Әр түрлі аумақтық гарнизондардан ұшқышсыз авиациялық жүйенің бірнеше аппараттары күшімен әуе жұмыстары орындалған жағдайда, ұшу аппараттарының ұшу жетекшісін тағайындау кезінде төтенше жағдай аймағының әуе кеңістігінің құрылымына, оның ерекшеліктеріне, «арнайы» аймақтарды білуіне, ұшуды шектейтін аймақтардың, осы аумақтағы басқа органдармен өзара іс-қимылдың белгіленген тәртібін ескеру қажет.

Болашақта пилотсыз ұшақтың сыртқы ұшқыштарына арналған кәсіби дайындық жүйесі проблемаларды шешуге негіз бола алады: ұшқышсыз ұшу жүйесі қанша және қай жерде қажет, мақсатты жүктемелердің қандай тіркесімдерін пайдалану (және сатып алу) мақсатқа сай болады белгілі бір жағдайларда пилотсыз әуе жүйесін басқаратын жедел бөлімдерді қалай және немен жабдықтау керек, пилотсыз әуе жүйесін есептеу кезінде қандай мамандарды қосу керек, пилотсыз әуе кемесі үшін сыртқы ұшқыштарды оқыту кезінде қандай екпіндерді ескеру қажет.

Жоғарыда айтылғандардың барлығын талдап, жақын болашақта пилотты ұшақтармен салыстырғанда басты орынды ұшқышсыз ұшақтар алады деген қорытынды жасауға болады. Мұны дрондарды пайдалану адам ресурстарын қажет етпейтіндігімен, сондықтан олардың өміріне еш қауіп төнбейтіндігімен, сондай-ақ дрондардың қорғаныс өнеркәсібінде, қауіпсіздік саласында және көптеген жағдайларда қолдану аясы кең екендігімен түсіндіруге болады. Байланыс және жерді қашықтықтан бақылау, адамдарды іздеу және құтқару, тасымалдау осы нарықтың басым сегменттері болып саналады.

Ұшқышсыз ұшу жүйелері сұранысқа ие және олардың болашағы жақсы. Осылайша, болашақ пилотсыз аппараттарға тиесілі деп айта аламыз.

Қазіргі уақытта төтенше жағдайларға, су тасқыны мен өртке қауіпті аймақтарға барлау жүргізу үшін пилотсыз авиация технологияларын белсенді қолданады. Бүгінгі күні Ресейдің ТЖМ жүйесінде 322 пилотсыз ұшу жүйесі жұмыс істейді. 2019 жылы 7783 ұшу орындалған. Төтенше жағдайлар туралы, пилотсыз ұшу аппараттарының жұмысы туралы осы статистикалық ақпаратты ескере отырып, төтенше жағдайларды бақылау және барлау үшін жоғарыда айтылғандарды қолданудың өзектілігі мен мақсаттылығы туралы дау жоқ.

Пилотсыз ұшу аппараттарын АҚШ, Израиль, Франция, Германия, Ұлыбритания және Қытай фирмалары сәтті дамытып жатыр және оларды орман өрттерін, су тасқынын бақылау және іздеу-құтқару мәселелерін шешуде оң нәтиже беруде. Ұшқышсыз ұшу аппараттарын пайдаланудың ең ірі нарықтары - АҚШ, Қытай және Еуропа.

«Дрондарды» пайдаланудың үнемділігі мен теориялық тиімділігі «үлкен» ұшақтармен салыстырғанда бірнеше рет дәлелденді.

Пилотсыз ұшу аппараттарын пайдаланудың халықаралық тәжірибесін талдай отырып, Солтүстік Американың, Еуропаның және Азияның көптеген елдерінің билігі дала өрттерімен күрес мәселесіне үлкен мән беретіндігін атап өту маңызды.

Қорытынды

Төтенше жағдай әрдайым адам тіршілігінің бір бөлігі болары анық. Егер оған дер кезінде көңіл бөлінбесе, нәтижесі қайғылы болуы мүмкін. Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігі құрылған уақыттан бастап бірнеше экспериментті өзгерістерден өтті. 2014 жылы Қазақстанда төтенше жағдайлар министрлігі қысқартылып, ішкі істер министрлігінің құрамына өткен болатын. Ішкі істер министрлігінің құрамында азаматтық қорғау жүйесі тиісті түрде дами алмағаны сөзсіз. "Біздің табиғи және техногендік апаттар дәуіріне аяқ басқанымызды ескере отырып, төтенше жағдайлар министрлігінің қайта құру қажет деп санаймын", - деді Тоқаев. Бұл туралы Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына жариялаған Жолдауында айтты. Осы мезеттен бастап ҚР Төтенше жағдайлар министрлігі жаңа жүйесін құра отырып, даму процессіне жаңа үдеріс берді.

Еліміздің аумағы кеңдігі бойынша әлемде 9-шы орын алатын болғандықтан, табиғи және техногенді апаттардың барлық түрлерін кездестіруге болады. Сол себепті, Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар министрлігінің қызметі көп салалы болып табылады. Сонымен қатар, әр саласы өзіндік дамуды талап етуде.

Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар министрлігі өз қызметінде еліміздің халқын, шаруашылық нысандарын және аумағын төтенше жағдайлардың салдарларынан қорғау саласындағы бірыңғай мемлекеттік саясатты басқарады, бүкіл ұлттық, құқықтық, қорғаныс және басқа кешендердің үйлестіруін ұйымдастырады. Осы саладағы іс-шаралар, сондай-ақ азаматтық қорғаныс, халықты, экономикалық объектілерді және ел аумағын табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастықты ұйымдастырады және қамтамасыз етеді.

Мемлекетаралық және үкіметтік емес халықаралық ұйымдарды үш функционалды топқа бөлінеді:

- 1) ғылыми-техникалық ынтымақтастықпен айналысатын ұйымдар;
- 2) табиғи апаттарды болжау саласында жұмыс істейтін ұйымдар;
- 3) авариялық-құтқару және гуманитарлық көмек көрсететін ұйымдар.

Бұл жіктеу шартты болып табылады және нақты бір топтың басымдығы бар дегенді білдірмейді. Барлық топтардың маңызы бірдей.

Біріккен ұлттар ұйымы табиғи төтенше жағдайлардың алдын алу және салдарын жою саласындағы ғылыми-техникалық ынтымақтастықты үйлестіруде маңызды рөл атқарады. Атап айтқанда, ЮНЕСКО ұзақ мерзімді арнайы бағдарламалардың әзірленуі мен жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді, оны жүзеге асыруға көптеген мемлекетаралық және үкіметтік емес халықаралық ұйымдар мен ұлттық орталықтар, сондай-ақ мамандар қатысады.

Үкіметтік емес ғылыми ұйымдар табиғи төтенше жағдайлардың алдын алуда белсенділік танытып келеді. Бұл әмбебап және аймақтық сипаттағы ұйымдарға ұсынылған ауқымды желі.

Соңғы уақытта бірқатар мемлекеттердің шешімдері негізінде, сондай-ақ бұрыннан бар үкіметаралық ұйымдар мен шарттар шеңберінде аймақтық деңгейдегі тиісті халықаралық үкіметтік емес ғылыми ұйымдар көбірек құрылуда.

Табиғи төтенше жағдайлар санының артуымен оларды болжау саласында әрекет ететін халықаралық ұйымдардың маңыздылығы артты. Экономистер табиғи апаттардың орасан зор салдарын жоюға қарағанда болжауға және алдын-алу шараларын қабылдауға инвестиция салу әлдеқайда тиімді екенін дәлелдеді.

Халықты және аумақтарды төтенше жағдайлардан қорғау, өрт қауіпсіздігі мен су объектілеріндегі адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы еріктіліктің моральдық негізі жоғары. Бұл адамдардың бір-біріне көмектесуге деген табиғи ұмтылысы бар дегенді білдіреді. Нәтижесінде адамдардың өмірі мен қауіпсіздігі сақталады. Бүгінгі күні халықты және аумақтарды төтенше жағдайлардан қорғау, өрт қауіпсіздігі мен су объектілеріндегі адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы қызметті жүзеге асыратын волонтерлік ұйымдар кәсіби өрт сөндірушілер мен құтқарушыларға нақты көмек болып табылады. Балалар мен жасөспірімдер бірлестіктері туралы сөз болғанда, бұл болашақ құтқару күштерінің резерві болып табылады.

Басқа адамға қауіп төнген уақытта өз өмірін қауіпке тігіп, басқа адамның өмірін сақтап қалу - үлкен адамгершіліктің белгісі. Дәл осылай қазіргі таңда жастарды тәрбиелеуде де өзекті мәселелердің бірі. Қазақстанда жыл арта волонтерлық қызметтерге орасан зор көңіл бөлінуде және волонтерлардың еңбектері еленуде. Елімізде 2020 жыл волонтер жылы болып атап өтілді.

Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігі құрылғалы бері біраз өзгерістерден өтті. 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына жолдауында Төтенше жағдайлар министрлігін Ішкі істер министрлігі құрамынан шығарып, жеке министрлік ретінде құруды тапсырды. Бұл азаматтық қорғау саласына жаңа даму процессін қалыптастырды.

Азаматтық қорғау саласын дамыту әрдайым елдің қауіпсіздігін күзету барысында маңызды рөлдердің бірі болып табылады. Жүйені дамыту үшін әрқашан ғылыми жетістіктер қажет. Осы мақсатты орындау үшін Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігінің базасында арнайы ғылыми зерттеу орны жетіспеуде. «Қазақ азаматтық қорғау ғылыми-зерттеу институтын» құру Қазақстанның азаматтық қорғау жүйесін дамытуда үлкен мүмкіндік болары анық. Азаматтық қорғау саласында жұмыс атқаратын ғалымдардың да аз екенін еркерген жөн болар. Сондықтан, еліміздің азаматтық қорғау жүйесіндегі ғылыми бағыт өте үлкен көңіл бөлуді қажетсінеді.

Төтенше жағдайды болжау мүмкін емес. Сол себепті, апаттан қорғануға әрдайым дайын болуымыз қажет. Осы орайда, төтенше жағдайдың алдын алу және жою бойынша шеберлікті шыңдау қажет. Төтенше жағдайдың қауіп-қатерімен күресте халықаралық тәжірибенің орны бөлек. Халықаралық тәжірибені ескере отырып, Қазақстанның табиғатына өзіндік ерекшеліктеріне сай жұмысты талап етеді.

Төтенше жағдаймен күрестегі халықаралық тәжірибені талдай келе, Қазақстанның құтқару қызметі келесі жаңартуларды енгізу ұсынылады. Бұл біріншіден ерікті өрт сөндіру қызметі. Қазақстандықтардың апат кезінде шетте қалмасы анық. Ал олардың көмегі жедел әрекет ету тобы, яғни алғашқы өрт сөндіру бөлімшесі келгенге дейін тілсіз жаудың қаупін жоюға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

- 1 Азаматтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ.
- 2 Қазақстан Республикасының Халықаралық азаматтық қорғаныс ұйымының Жарғысына қосылуы туралы Қазақстан Республикасының Заңы 1997 жылғы 31 қазандағы № 182.
- 3 Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою саласындағы ынтымақтастығы туралы келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 22 желтоқсандағы № 30-VI ҚРЗ.
- 4 Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің үкіметтері арасындағы Төтенше жағдайларды жоюда көмек көрсету кезінде өзара іс-қимыл жасау туралы келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 29 мамырдағы № 257 Заңы.
- 5 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қырғыз Республикасының Үкіметі арасындағы Төтенше жағдайлар және дүлей зілзалалардың қауіп-қатерін азайту жөніндегі орталықты құру туралы келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 14 сәуірдегі № 191-V ҚРЗ
- 6 Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың сыныптамасын белгілеу туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 2 шілдедегі № 756 қаулысы.
- 7 Төтенше жағдай аймағындағы халықтың ең төменгі тіршілігін қамтамасыз ету нормаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 31 желтоқсандағы № 1423 қаулысы.
- 8 Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар министрлігінің ресми сайты <https://www.gov.kz/memleket/entities/emer?lang=ru>
- 9 Табиғи және техногендік қауіптер мен төтенше жағдайлардың қатерлері атласы. – Алматы, 2010.
- 10 Азаматтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ.
- 11 Воропаев Н. П. Применение беспилотных летательных аппаратов в интересах МЧС России. – <https://igps.ru/>
- 12 Ресей Федерациясы Төтенше жағдайлар министрлігінің ресми сайты <https://www.mchs.gov.ru/>
- 13 Қазақстан Республикасының Дамуға ресми көмек саласындағы тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 9 сәуірдегі № 538 Жарлығы
- 14 Клецова А.С. Защита и действия населения в чрезвычайных ситуациях: учебное пособие для высшей школы. – Москва, 2014.
- 15 Всероссийское добровольное пожарное общество <http://www.vdpo.ru/>
- 16 Казак А.Н. Инновации и предупреждения в тушении и предупреждении лесных пожаров в труднодоступных местах. – <https://igps.ru/>

- 17 The Future of the Fire Service: reducing risk, saving lives The Independent Review of the Fire Service, - 2002.
- 18 EurAsian Journal of BioSciences Eurasia J Biosci 14, 7043-7048 (2020) Fire safety regulation and reduction of environmental risks: international experience
- 19 Пожаротушение: проблемы, технологии, инновации Материалы 6-й международной научно-практической конференции. – Москва, 2018.
- 20 Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 3 июня 2015 года 69/283. Сендайская рамочная программа по снижению риска бедствий на 2015–2030 годы.

Аналитикалық жазба

Жоба авторы: Бижігіт Бексұлтан Ерболұлы
Ғылыми жетекші: Сомжүрек Баубек Жұмашұлы

Жоба идеясы	Төтенше жағдайды алдын алудағы халықаралық тәжірибе
Күрделі жағдай (кейс)	Қазақстан Республикасы азаматтық қорғау саласында бірнеше халықаралық тәжірибе бойынша бастамалар бар. Дегенмен, оларға тиісті түрде назар аударылмағандықтан бұл бастамалар өз тиімділіктерін көрсете алмауда. Бұл дегеніміз еліміздің құтқару саласына айтарлықтай кері әсерін тигізуде.
Берілген мәселені қолданыстағы шешу тәсілдері	Қолданыстағы тәсілдердің классификациясы Ерікті өрт сөндіру жасақтары бойынша. Ерікті өрт сөндіру жасақтары құжат бойынша көптеген мекемелерде құрылуда. Алайда, олардың шеберліктері мен дайындықтарын қадағалайтын норма қазіргі таңда жоқ. Артықшылықтары Ерікті өрт сөндіру жасақтарын құру арқылы халықтың өрт қауіпсіздігіне деген жауапкершілігін жоғарылатуға болады. Осы арқылы профессионал өрт сөндірушілердің санын азайтып, басқа сала немесе мүлдем жұмыссыз адамдарға қосымша табыс көзі болмақ. Алдымен, бұл шалғай орналасқан елді-мекендерді өрт қауіпсіздігімен қамтамасыз етуге таптырмас мүмкіндік. Кемшіліктері Еріктілердің дайындығына аса назар бөліп, алғашқыда шығындар айтарлықтай еселенеді. Дегенмен, болашақта бұл жүйе оң нәтиже берері анық.
Берілген мәселені шешудің ұсынылатын жолы	Баламалы тәсілді сипаттау, оны жүзеге асыру реті Ең алдымен, шалғай орналасқан елді-мекендердің халқын тарта отырып, ерікті өрт сөндіру жасағын құру қажет. Еріктілерді

	<p>алғашқы арнайы дайындықтан өткізіп, олар тағылымдамаға мамандандырылған өрт сөндіру бөлімшелеріне жолданады. Қорытынды сынақтан өткен еріктілерге арнайы рұқсатнама қағазын беріп, өрт сөндіруге жіберілетіндігін растайтын рұқсатнама беріп, өз елді-мекеніне қызмет атқаруға жолданады.</p> <p>Мүмкіндіктері</p> <p>Қала немесе ауданда орналасқан өрт мөндіру бөлімдеріне түсетін шақыртулар санын күрт азайтуға мүмкіндік. Маман өрт сөндірушілердің қызметтегі жұмыс күшін азайта отырып, өз шығу ауданын нормалық күйге жеткізу.</p> <p>Қауіптер</p> <p>Ерікті өрт сөндірушілердің дайындығына аса назар аударылмаған жағдайда, өрт сөндіру барысында олардың денсаулығына немесе өміріне қауіп төнеді. Сол мезетте дайындығы нашар ерікті өрт сөндірушілер өз өміріне мен денсаулығына зиян келтіруі мүмкін.</p>
Күтілетін нәтиже	<p>Баламалы тәсілдің тиімділігін өлшеу, оның жүзеге асырылуын бағалау әдістері</p> <p>Ерікті өрт сөндіру қызметін құру барысында, оған тиісті назар аударып, үкімет тарапынан тың қадағалау қажет етіледі. Сонымен қатар, тиісті қаржыландыру болуы қажет.</p>
Әдебиеттер	<p>1 Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар министрлігінің ресми сайты https://www.gov.kz/memleket/entities/emer?lang=ru</p> <p>2 Табиғи және техногендік қауіптер мен төтенше жағдайлардың қатерлері атласы. – Алматы, 2010.</p> <p>3 Азаматтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ.</p> <p>4 Воропаев Н. П. Применение беспилотных летательных аппаратов в интересах МЧС России [Электрон. ресурс]. – URL: Microsoft Word - Ст. 3 Воропаев.doc (igps.ru)</p> <p>5 Ресей Федерациясы Төтенше жағдайлар министрлігінің ресми сайты https://www.mchs.gov.ru/</p>